

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

19924

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΘΕΩΣΤΕΣΤΟΥ

ΕΛΥΚΕΙΟΥ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ διδακτικά
βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου τυπώ-
νονται ἀπὸ τὸν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βι-
βλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ
ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

Με αφορμή της Ετήσιας Κατάστασης τα Διδακτικά
Ολοκληρωμένα Διδακτικά Γραμμάτια και Λύσεις των
Λογισμικών των Οργανισμών Έκδοσης Διδακτικών Βι-
βλίων και Εργαλείων ΔΙΟΡΕΑ

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ι.Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΞ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΕΛ. ΓΡΥΠΑΡΙΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΘΕΩ. ΣΤΑΥΡΟΥ

Τ. ΑΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1977

Α'

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΤΑ ΠΡΟΕΡΠΑ ΤΗΣ ΤΕ ΑΠΩΛΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΟΡΟΣ ΚΑΙ ΑΡΤΑΒΑΝΟΣ

ΑΠΕΡΟΝΟΡΟΣ ΚΑΙ ΔΑΡΕΟΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΡΟΣΕ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΧΟΡΟΣ
ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ
ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ
ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ
ΞΕΡΞΗΣ

ΠΕΡΣΕΣ

ΧΟΡΟΣ

ΠΑΡΟΔΟΣ

Τῶν Περσῶν, πόχουν φύγει καί πήγανε
στῶν Ἑλλήνων τή χώρα, ἔμεις εἴμαστε
οἱ Πιστοί πού μᾶς λένε,
καί τῶν πλοῦσιων αὐτῶν καί πολύχρυσων
παλατιῶν οἱ φυλάχτορες,
πού ἀπ' ἀξιά μας ὁ ἴδιος ὁ ἀφέντης μας
Δαρειογέννητος Ξέρξης μᾶς διάλεξε
ν' ἀγρυπνοῦμε στή χώρα του ἐπάνω.
Μά γιά τό γυρισμό τοῦ χρυσόφραχτου
τοῦ στρατοῦ μας καί τοῦ βασιλέα μας
ἔχει ἀρχίσει πολύ κακομάντευτη
ν' ἀνταριάζει ἡ καρδιά μου καί μέσα της
νά φρουμάζει – γι' αὐτὸ εἶν' ὄλ' ἡ δύναμη
τῆς Ἀσίας φευγάτη
καί κανεῖς πεζοδρόμος μέ μήνυμα
καί κανεῖς καθαλάρης δέν ἔφτασε
στῶν Περσῶν, ὡς τά τώρα, τήν πόλη.
Ἐκεῖνοι ἀφήνοντας Σοῦσα κι Ἐγβάτανα
καί τ' ἀρχαῖα Κισσιανά τά πυργόκαστρα
φύγαν, ἄλλοι καθάλα στ' ἀλόγατα,
ἄλλοι μέσ στά καράβια κι οἱ ἀμέτρητοι
μέ τά πόδια πεζοί,
τοῦ πολέμου τ' ὀλόπυκνο στίφος.
Ἔτσι τότε ὁ Ἀρμιστρῆς κι ὁ Ἀρτάφρενος
Μεγαβάτης κι Ἀστάσπης χυμήσανε,
κεφαλές τῶν Περσῶν, τοῦ μεγάλου μας
Βασιλιᾶ βασιλιάδες ὑπήκοοι,
ὀδηγώντας τό ἀμέτρητο στράτευμα,
τοξοκράτορες καί καθαλάρηδες

φοβεροί νά τούς δείς καί στόν πόλεμο
 τρομεροί μέ τ' ἀδάμαστο
 τῆς ψυχῆς τῶνε θάρρος.
 Κι ὁ Ἄρτεμβάρης περήφανος στό ἄτι του
 κι ὁ Μασίστρης κι ὁ Ἰμαῖος σαϊτορίχτορας
 μέσ στούς πρῶτους, μαζί κι ὁ Φαράντακος
 κι ὁ πού τ' ἄτια προγκάει ὁ Σοστάνης.
 Κι ἄλλους πάλι ὁ μέγάλος πολύθροφος
 Νεῖλος στέλνει· καθῶς ὁ Σουσίσκανος
 τῆς Αἰγύπτου βλαστάρι, ὁ Πηγάσταγος
 καί τῆς ἁγίας τῆς Μέμφιδας ὁ ἄρχοντας
 ὁ μέγάλος Ἀρσάμης κι ὁ κύριος
 τῆς πανάρχαιας τῆς Θήβας ὁ Ἀριόμαρδος,
 κι ὅσοι λάμνουν στούς βάλτους τά προιάρια τους,
 φοβερό κι ἐν' ἀρίφνητο πλήθος.
 Κι ἀκολουθοῦσαν οἱ Λυδοί οἱ καλοζῶητοι,
 ψυχομέτρι, μ' ὅσα ἔθνη ἐξουσιάζουνε
 στεριανά κατά κείνα τά σύνορα,
 πού ὁ γενναῖος ὁ Ἀρκτέας κι ὁ Ματράγαθος
 σαλαγοῦν, βασιλιάδες πολέμαρχοι
 κι ἀπ' τίς Σάρδεις κινοῦν τίς πολύχρυσες
 πάνω σ' ἄρματα δίζυγα, τρίζυγα,
 μύρια τάγματα
 πού τρομάρα σέ πιάνει νά βλέπεις.
 Καί τοῦ Τμήλου καυχιοῦνται οἱ πλησιόχωροι
 τό ζυγὸ τῆς σκλαβιάς νά περάσουνε
 τῆς Ἑλλάδας : ὁ Μάδρος κι ὁ Θάρυθης
 στῶν λογχῶν τά τρυπήματ' ἀτράνταχτοι
 σάν ἀμόνια· μαζί κι οἱ Μυσοί,
 φοβεροί ἀκοντιστάδες.
 Κι ἡ χρυσή Βαθυλώνα κατέβασε
 μέγα ρέμα στρατοῦ παντοσύσμιχτο,
 ἄλλους ναῦτες γιά τ' ἄρμενα
 κι ἄλλους πόχουν τά θάρρη τους
 στό πιδέξιο τοῦ τόξου τό τράθηγμα.
 Κι ἀκλοθοῦνε φουσάτ' ἀπ' ὀλάκερη
 τήν Ἀσία οἱ σπαθοφόροι, ὑπακούοντας
 στήν τρανή προσταγή τοῦ ἀφεντός μας.
 "Ἔτσι τ' ἄνθος, ὅλ' οἱ ἄντρες, τῆς χώρας μας
 φευγάτ' εἶναι κι ἡ Ἀσία πού τούς ἔθρεψε
 λαχταρᾶ π' ἄκρη σ' ἄκρη στενάζοντας
 μέ καημὸ φλογερό, ἐνῶ οἱ γέροι τους
 οἱ γονιοί κι οἱ γυναῖκες τους

τίς ἡμέρες μετροῦν καί καρδιοσώνονται
ὅσον πάει τοῦ μάκρου ὁ καιρός.

Εἶν' ἀντίκρου περασμένος, καιρός τώρα,
στή γειτονική τῆ χώρα
ὁ στρατός τοῦ Βασιλέα ὁ καστρομάχος,
μέ σκοινόδετο ἀφοῦ διάβηκε γιοφύρι
ἀπ' τῆς Ἑλλης τό κανάλι
ζυγὸ ρίχνοντας στῆς θάλασσας τό σθέρκο
δρόμο στεριοκαρφωμένο.

Καί προγκάει το τῆς πολύαντρης τῆς Ἀσίας
ὁ θούριος ἄρχοντας σέ γῆ καί σ' οἰκουμένη
τ' ἀναρίθμητο, ἓνα θάμα, τό κοπάδι,
διπλή στράτα, ἀπό στεριᾶς κι ἀπό πελάου
μπιστεμένος σέ πρωτάρηδες γενναίους
καί τρανοὺς – ὁ ἰσόθεος ἄντρας
τῆς χρυσῆς γενιᾶς βλαστάρι.

Αἰμοβόρου θεριοῦ ἀστράφτει ἀπ' τῆ ματιά του
μαύρη φλόγα καί κινώντας
μύρια χέρια, σκαριά μύρια,
σπρώχνει ἐμπρός τό Ἀσσύριο τ' ἄρμα
καί πάει νά ρίξει πάνω σ' ἄντρες
στό κοντάρι ξακουσμένους
Ἄρη τοξοδαμαστή.

Καί ποιός θά' ταν ἱκανός νά σταθεῖ ἀντίκρου
στῆς ἀνθρώπινης τό ρέμα τῆς πλημμύρας
καί μέ φράχτες, ὅσο στέριους, νά κρατήσῃ
τ' ἀπολέμητο τῆς θάλασσας τό κύμα ;
γιατ' ἀβάσταγο' ν' τό στράτεμα
τῶν Περσῶν κι ἔχει ὁ λαός μας
πολεμόχαρη καρδιά.

Μά ποιός ἄνθρωπος θνητός θενά ξεφύγει
τοῦ θεοῦ τῆ δολομήχανην ἀπάτη ;
ποιός μέ πόδι τόσο ἀψύ θά βγάλει πέρα
τέτοιο πήδημα, ἔτσι εὐκόλα, ποτέ του ;

Γιατί πρόσχαρη μέ χάδια ἢ θεοβλάβεια
τό θνητό τόν ξεπλανάει ὡς νά τόν σύρει

μές στά βρόχια της, όπουθε νά ξεμπλέξει
κι ὄξω πέσει, μπορετό κανείς δέν εἶναι.

Ἔτο' ἡ Μοῖρα τῶν Θεῶν βαστάει ἀπό πάντα
γιά τούς Πέρσες κι ὄρισ' ἔτσι:
νά βολεύουνε πολέμους καστρομάχους,
ἀλογόδιωχτες ἀντάρες καί παρμένες
νά κουρσεύουν τῶν ἐχθρῶν τίς πολιτείες.

Μά ἔμαθαν καί τῆς πλατύδρομης τῆς θάλασσας
σάν ἀφρίζει μέ τή μάνητα τοῦ ἀνέμου
τούς ἀπέραντους τούς κάμπους ν' ἀντικρίζουν
μπιστεμένοι στά λεπτόκλωνα τά ξάρτια
καί τά ξύλινα σκαριά τ' ἀνθρωποφόρα.

Γι' αὐτό τώρα ἓνας φόβος χαράζει
τή θλιμμένη μου μαύρη καρδιά :
«πάει ὁ στρατός τῶν Περσῶν, ὄχ ἀλί !»
μήπως τύχει καί τέτοια ἀκουσεῖ
φωνή μέσ στή μεγάλη τή χώρα,
στῶν Σουσίων τήν πόλη, ἔρμη τώρα.

Καί σηκώσει τῶν Κισίων τό κάστρο
κι αὐτό θρῆνον ἀντίφωνο : «ὄχ ἀλί !»
πού θά σκούζει τό γυναικοθέμι,
ἐνῶ ἀπάνω σέ πέπλους λινούς
θενά πέφτουν τά χέρια
κάνοντάς τους ξεσκλίδια κουρέλια.

Γιατ' ὀλάκερος ἓνας λαός
καθαλάρηδες καί στρατοκόποι,
ὅμοια σμάρι μελίσινα, μᾶς ἄφησε
καί πάει ἄφαντος
τό στρατάρχη του ἀκλουθώντας κατόπι,
ἀφοῦ ἐδιάβη τούς ὄχτους τῆς θάλασσας,
πού ζεμένοι ἀπ' τίς δυό τίς μεριές
τώρα ἐνώνουν τίς δυό τίς στεριές.

Μ' ἀπ' τόν πόθον, ἐδῶ, τῶν ἀντρῶν
τά κρεβάτια γιομίζουν μέ δάκρυα
κι οἱ Περσίδες λιωμένες στό πένθος των
ὄλες καί καθεμιά
πού μέ φίλαντρη ἀγάπη στήν καρδιά

τό γενναῖο πολεμόχαρον ἄντρα της
κατευόδωσε – τῶρ' ἀπομένει
στήν ἐρμιά της μονόταιρη, ἡ θλιμμένη.

Μά ἔλα, ἐμεῖς, ἀπό κάτω σ' αὐτή
τήν ἀρχαία τή στέγη ἄς καθίσουμε,
μέ φροντίδα βαθιά καλοστόχαστη
–γιατ' ἡ χρεία τό καλεῖ – νά ἐξετάσουμε·
τί νά γίνεται τάχα ὁ Δαρειογέννητος
βασιλιάς μας ὁ Ξέρξης,
πού ἀπ' τό γένος του ἔχει ὁ λαός
τῶν Περσῶν τ' ὄνομά του παρμένο ;
νά νικά τῆς σαΐτας τό ρίξιμο,
ἢ μήν ἄραγε ἡ δύναμη
τῆς σιδεροκέφαλῆς λόγχης ;

Νά, στήν ὥρα προβαίνει, σά φῶς
ἀπ' τά μάτια τῶν Θεῶν, κατά δῶ
τοῦ μεγάλου ἢ μητέρα βασιλιά
καί δική μου βασίλισσα – ἐμπρός
πέφτω καί προσκυνῶ.
κι ὅπως ἔχομε χρέος, ταπεινά
ἄς χαιρετήσομεν ὅλοι μέ σέβας.

ΠΡΩΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Ο ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

Τῶν βαθύζωνων Περσίδων χαῖρε, ρήγισσα τρανή,
γηραλέα τοῦ Ξέρξη μάνα, τοῦ Δαρείου γυναίκα, ἐσύ,
ένός θεοῦ ὁμόκοιτ' ἦσουν καί μητέρα ενός θεοῦ,
ἄν ἡ ἀρχαία τύχη δέν ἔχει τό στρατό μας ἀρνηστεῖ.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γι' αὐτά τώρα κι ἔχω ἀφήσει τά παλάτια τά χρυσά,
τόν κοινό μέ τό Δαρεῖο θάλαμό μας μιά φορά,
κι ἦρθα ἐδῶ· καί μένα ἡ ἐγνοια μοῦ χαράζει τήν καρδιά,
–σέ σᾶς, φίλοι, δέ θά κρύψω αὐτό τό φόβο πόχω ἐγώ–
μήπως ὁ μέγας πλοῦτος δώσει μέ τό πόδι μιά
καί στό χῶμα κάτω ἀπλώσει τήν εὐτυχία μας τήν παλιά,
πού ὄχι δίχως τή βοήθεια κάποιου ἀψήλωσε Θεοῦ
ὁ Δαρεῖος· κι ἔτσι τό νοῦ μου μιά διπλή ἐγνοια τυραννά

πού δέ λέγεται : πώς μήτε δίχως άντρες θησαυροί
 έχουνε τιμή στον κόσμο, μά ούτε κι άνθρωποι χωρίς
 χρήματα λάμπουνε μ' όσον έχει ή δύναμή τους φώς.
 έχομε άφθονα έμεις πλούτη, μά ένας φόβος μέ κρατά
 γιά τά μάτια – γιατί μάτι τών σπιτιών λογιάζω εγώ
 του κυρίου τήν παρουσία· και μιά πού' ναι έτσι αυτά,
 σύμβουλοί μου νά γενεείτε, Πέρσες γηραλέοι πιστοί,
 σέ όσα θά μου άκούστε τώρα· γιατί μόνον από σās
 έχω νά προσμένω κάθε καλή κι άξια συμβουλή.

ΧΟΡΟΣ

Μά, ώ βασίλισσα τής χώρας, γνώριζέ το, δυό φορές
 νά ζητήσεις λόγο ή έργο δέ χρειάζεται από μās,
 σ' όσα θα' χε ή δύναμή μας οδηγός σου νά γενει·
 γιατί σύμβουλους μέ πάσα προθυμία, έμās, καλείς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μές σ' όνειρα πολλά περνώ τίς νύχτες μου όλες,
 από τότε π' άρμάτωσε στρατόν ό γιός μου
 και πήε τή χώρα νά υποτάξει τών 'λώνων·
 μ' άκόμα τόσο φανερό δέν είδα κι άλλο,
 σάν τή νύχτα πού πέρασε, και θά τ' άκούσεις.
 Μου φάνηκε μπροστά μου δυό καλοντυμένες
 πώς βγήκανε γυναίκες, στολισμένη ή μιά τους
 μέ περσικούς κι ή δεύτερη μέ δώριους πέπλους,
 πολύ άπ' τίς τωρινές ξεχωριστές στό μπόι
 και στην άσύγκριτη όμορφιά· κι άπ' τό ίδιο γένος
 άδερφές, τής μιās έδωσε πατρίδα ό κληρος
 τήν Έλλάδα, τής άλλης τή γή τών θαρβάρων.
 μου φάνηκε λοιπόν σάν κάποια άνάμεσό τους
 νά 'χανε στήσει άμάχη αυτές, κι ως τό είδε ό γιός μου,
 νά τίς κρατήσει επάσκιζε και τίς μερέψει,
 ως πού τίς ζεύει στό άρμα του και ζυγολούρια
 στό σβέρκο των περνā· κορδώνονταν ή μιά τους
 μέ τά στολίδια αυτά κι έδινε υπάκουο στόμα
 στά γκέμια της, ένω φτερνοκοπιόταν ή άλλη
 και μιά τά σύνεργα του δίφρου θρυμματίζει,
 και μέ θιά τόν ξεσέρνει δίχως χαλινάρια,
 ως πού τέλος σέ δυό τό ζυγό σπα στή μέση.
 και πέφτει ό γιός μου κι ό πατέρας του κοντά του
 φτάνει γεμάτος λύπηση κι άμα τόν βλέπει,
 σκίζει τά ρούχα επάνω του πού φόραε ό Ξέρξης.
 Αύτά είναι, λέγω, τά όνειρα πού είδα τή νύχτα·
 μ' άφου πάνω σηκώθηκα κι από καθάρια
 πηγή τά χέρια μου έβρεξα, προσφορές παίρνω

καί πῆγα στό βωμό μπροστά, νά τίς προσφέρω
 στούς ἀποτρόπαιους τούς θεούς, πού τούς ἀνήκουν
 αὐτ' οἱ ἐξίλασμοί· καί, νά, βλέπω νά φεύγει
 ἕνας αἰτός πρὸς τό βωμό τοῦ Φοίβου· στέκω
 βουβή ἀπ' τό φόβο, φίλοι μου, κι εὐτύς ἀμέσως
 βλέπω νά χύνει ἐπάνω του ἕνα κερκινέζι
 γοργόφτερο καί νά μαδάει τήν κεφαλή του
 μέ τ' ἀρπάγια του· ἐκεῖνος τίποτ' ἄλλο, μόνο
 τοῦ παρατοῦσε ζαρωμένος τό κορμί του.
 Τρόμος γιά μέν' αὐτά νά δῶ, καί νά τ' ἀκούτε
 ὅμοια καί σεις, γιατί, τό ξέρετε, πού ὁ γιός μου,
 ἄν θά πετύχει, δόξα ἀσύγκριτη θά πάρει,
 μά κι ἄν τοῦ ἐρθοῦν ἐνάντια, δέν ἔχει νά δώσει
 λόγο στή χώρα του καί, φτάνει νά ῥθει πίσω,
 τό ἴδιο πάντα ρήγας τῆς κι ἀφέντης θά ἔναι.

ΧΟΡΟΣ

Δέν τό θέλομε, μητέρα, μέ τά λόγια μας πολύ
 νά σοῦ δίνομε οὔτε θάρρος οὔτε φόβο· στούς θεούς
 μόνο λέγω νά προσπέσεις μέ παράκλησες κι εὐχές,
 κι ἄν κακό ἦταν τ' ὄνειρό σου, ζητησέ τους τό κακό
 νά ξορκίσουν καί νά δώσουν σέ καλό νά θγοῦν αὐτά
 καί γιά σέ καί τά παιδιά σου καί τή χώρα ὅλη καί μᾶς,
 κι ἔπειτα χοές νά κάμεις καί στή Γῆ καί στούς νεκρούς
 κι ἀπ' τόν ἄντρα σου Δαρειῖο, πού εἶδες λές τή νύχτ' αὐτή,
 ζήτη μ' ὅλη τήν καρδιά σου, κάτ' ἀπό τή γῆ στό φῶς
 καί γιά σένα καί τό γιό σου νά σᾶς στέλνει ὅλο χαρές
 καί τά ἐνάντια στῆς γῆς μέσα νά κρατεῖ τή σκοτεινιά.
 Τέτοια συμβουλή σοῦ δίνει μέ προαίρεση ἀγαθή
 ψυχομάντευτη ἢ καρδιά μου κι ὅπως κρίνομεν ἐμεῖς
 ὅλ' αὐτά σέ καλό θά ἔγουν ἀπό κάθε τους μεριά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ξέρω, ἀλήθεια, πῶς σύ πρῶτος τοῦ ὄνειρό μου αὐτοῦ κριτῆς
 καλοπροαίρετος στό γιό μου καί στά σπίτια του ἐξηγάς
 τόσο βέβαια τό πράμα· κι εἶθ' ἄς γίνει ὅ,τι ἔναι καλό.
 Λοιπόν μόλις μποῦμε μέσα στά παλάτια, ὅλ' αὐτά
 θενά κάμομε, ὅπως εἶπες, στούς θεούς καί στούς δικούς
 πόχομε κάτ' ἀπ' τό χῶμα. Μά ἤθελα νά ξέρω ἐγώ,
 τήν Ἀθήνα, σέ ποῖο μέρος λές νά θρίσκειται τῆς γῆς ;

ΧΟΡΟΣ

Πέρα πρὸς τή δύση, ἐκεῖ ὅπου βυθάει ὁ ἥλιος βασιλιάς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μά πολλή λαχτάρα ὁ γιός μου εἶχε γιά τήν πόλη αὐτή.

ΑΙΣΧΥΛΟΥ

ΧΟΡΟΣ

Γιατί κι ὅλη τὴν Ἑλλάδα θά 'κανε δικιά του εὐτύς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο ἀνθρώπων τάχα πλῆθος ὁ στρατός των νά μετρά ;

ΧΟΡΟΣ

Στρατός τέτοιος πού στούς Μήδους ἔκαμε πολλά κακά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ἄλλο ἐξόν αὐτά ; μὴν ἔχουν κι ἄφθονο στά σπίτια βιός;

ΧΟΡΟΣ

Μιά ἀσημόφλεβα στά σπλάχνα τῆς γῆς ἔχουν θησαυρό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Λές τοξόριχτες σαῖτες νά κρατοῦν στά χέρια αὐτοί ;

ΧΟΡΟΣ

Ἦχι· μὰ ὄπλα χερομάχα κι ἀσπίδοσκεπες στολές.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί μπροστάρης των ποιός στέκει κι ἐξουσιάζει τό στρατό ;

ΧΟΡΟΣ

Δουλοὶ δέ λογιοῦνται ἀνθρώπου οὐδ' ὑπήκοοι κανενός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ὅταν πάει ἐχθρός στή γῆ τους, πῶς μπροστά του θά σταθοῦν ;

ΧΟΡΟΣ

Ὅπως τοῦ Δαρείου ἐφτεῖραν τόν πολύ κι ἄξιο στρατό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κακές ἐγνοιες στῶν φευγάτων τοὺς γονιούς αὐτά πού λές.

ΧΟΡΟΣ

Μά τὴν πάσα ἀλήθεια, ἐλπίζω, θενά μάθεις τώρα εὐτύς,
γιατ' ἀπό τό τρέξιμό του Πέρσης δείχνει νά ν' αὐτός.
Πόρχεται καί φέρνει νέα σίγουρα – καλά ἢ κακά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἦ τῆς Ἀσίας ὀλάκερης χωριά καί χῶρες,
ῶ τῆς Περσίας γῆ, λιμάνι τόσοσ πλοῦτου,
πῶς μ' ἓνα μόνο χτύπημα τόση εὐτυχία
γένηκε στάχτη κι ἔρεψε τῶν Περσῶν τ' ἄνθος!
Ὅιμέ !

κακό 'ναι καί τό μήνυμα κανεῖς νά φέρνει
πρώτος τῆς συμφορᾶς· μὰ ὅμως ἀνάγκη ἀκόμα
κι ὅλο σέ σᾶς τό πάθημα νά ξεδιπλώσω·
γιατ' ὄλος πάει, χάθηκ' ὁ στρατός μας, Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

Ἦ μαῦρες μαῦρες συμφορές
ἀνήκουστες φριχτές δι γῶ !

βρύση τά δάκρυα μου ἄς χυθοῦν
στό τέτοιο πένθος πού γρικῶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ναί, πᾶν', χαθῆκαν ὅλα ἐκεῖνα κι ἐγώ ὁ ἴδιος
ἀνέλπιστα τό φῶς τοῦ γυρισμοῦ μου βλέπω.

ΧΟΡΟΣ

Ἄληθεια, μακροζώητα
χρόνια μοῦ γράφονταν, ἄχ κι ἄχ!
ν' ἀκούσω τέτοια ἀνέλπιστη
στά γερατεία μου συμφορά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά ἐγώ μπροστά ἤμουν κι ἀκουστά δέν τά'χω ἀπ' ἄλλους,
πού θά σᾶς πῶ τά τί κακά μᾶς βρῆκαν, Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἔτσι τοῦ κάκου τό λοιπόν, ὀμένανε ὀμέ,
οἱ μυριοπαντομαζωχτές
ἀπ' ὅλη τήν Ἀσία ἀρματωσιές,
πού πήγαν στήν Ἑλλάδα, ἐκεῖ
στή γῆ τήν ἐχθρική!

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Κι εἶναι γιομάτα ἀπ' τοὺς ἀρίζικους νεκροὺς μας
τῆς Σαλαμίνας κι ὅλα γύρου τ' ἀκρογιάλια.

ΧΟΡΟΣ

Γιά τά κορμιά μοῦ λές, ὀμένανε, ὀμέ,
τῶν φίλων, θαλασσόδάρτα
πού μιά σηκώνει, μιά θυθᾶ
τό κύμα καί χωρίς ζωή
μές στά φαρδιά τους τ' ἀντεριά κυλᾶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Γιατί τά τόξα ἀδράνησαν κι ὁ στρατός ὅλος
ἀπ' τά ἔμβολα τῶν караβιῶν πάει δαμασμένος.

ΧΟΡΟΣ

Κακόθρηνο ἄραχλο γουητό
τῶν ἄθλιων σκοῦζε τῶν Περσῶν,
πού τοὺς τά φέρανε οἱ θεοί
ὅλα κακὴν κακῶς
καί πάει χάθηκε ὁ στρατός – ἀλί!

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

᾿Ω πολυμίσητο ὄνομα τῆς Σαλαμίνας
κι ὄχ! πῶς στενάζω νά θυμοῦμαι τήν Ἀθήνα!

ΧΟΡΟΣ

Στούς ἄθλιους κακοσύντηχη
 ἀλήθεια, Ἀθήνα, ἐμᾶς
 πῶς νά ξεχνῶ, πού ὀρφάνεψες
 τόσες Περσίδες ἄδικα
 κι ἀπ' ἄντρες καί παιδιά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Στέκω βουβή ὡς τήν ὥρα, σά νά τά'χω χάσει
 στήν τόση συμφορά· γιατί' ἔτσι κάθε μέτρο
 περνάει αὐτή, π' οὔτε τό στόμα μου ν' ἀνοίξω
 μπορῶ καί γιά τά πάθη μας νά τόν ρωτήσω·
 ὅμως ἀνάγκ' οἱ ἄνθρωποι τίς δυστυχίες
 πού στέλνει ἡ μοίρα νά ὑπομένουν· λοιπόν ὅλη
 ξεδιπλωσε τή συμφορά κι ὅσο ἄν στενάζεις
 νά τά θυμᾶσαι, σφίξε τήν καρδιά καί πές μας
 ποιός δέν ἔχει χαθεῖ καί ποιόν ἀπ' τοὺς στρατάρχους
 ἔχουμε νά ποθοῦμε, πού ἀρχηγός σκηπτοῦχος
 τήν τάξη του ἔρημη ἄφησε μέ τή θανή του.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ὁ ἴδιος ὁ Ξέρξης ζεῖ καί τοῦ ἡλίου τό φῶς βλέπει.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γιά τά δικά μου σπίτια φῶς εἶπες μεγάλο
 κι ἀπό νυχτιά θεοσκότεινη ξέλαμπρη μέρα.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά ὁ Ἀρτεμῆρης πού ὄριζε δέκα χιλιάδες
 καβαλαρέους, στούς Σιληνιούς τόν κάβο γύρω
 δερνοχτυπιέται στά τραχιά τά βράχια ἐπάνω.
 καί μέ μιά κονταριά ὁ χιλίαρχος ὁ Δαδάκης
 ἀπ' τό καράβι του ἀλαφρό πήδημα πήρε.
 Κι ἀπ' τοὺς Βακτρίους ὁ πρῶτος στή γενιά, ὁ Τενάγος,
 τοῦ Αἴαντα τό θαλασσόδαρτο νησί γυρίζει.
 Κι ὁ Λίαιος κι ὁ Ἀρσάμης καί τρίτος ὁ Ἀργήστης
 γύρω αὐτοῖ στό νησί πού θρέφει περιστέρια
 νικημένοι κουτρίζανε τή σκληρή ξέρα.
 Κι ὁ Ἀρκτέας πού στίς πηγές γειτόνευε τοῦ Νείλου,
 κι ὁ Ἀδεύης καί μαζί κι ὁ ἀσπιδοφόρος τρίτος
 Φαρνοῦχος, βούλιαξαν αὐτοῖ στό ἴδιο καράβι.
 Κι ὁ Μάταλος ἀπό τή Χρύσα πού ὀδηγοῦσε
 δέκα χιλιάδες, πέφτοντας ἄλλαξε χρῶμα
 τῆς μακριᾶς του πυκνῆς πυρρόξανθης γενειάδας,
 πλέοντας μέσα σ' ἄλικο λουτρό πορφύρας.
 Κι ὁ μάγος ὁ Ἀραβας κι ὁ Βάκτριος ὁ Ἀρτάμης,

πού ὄριζε μαῦρ' ἀλόγατα τριάντα χιλιάδες,
 στή σκληρή γῆ πού πέσανε κατοικιά πήραν,
 κι ὁ Ἄμηστρης κι ὁ Ἀμφιστρίας πού κυβερνοῦσε δόρου
 στή μάχη ἀκαταπόνητο κι ὁ ἀντρεῖος πού πένθος
 στίς Σάρδεις ἄφησε Ἀριόμαρδος κι ὁ Μύσιος
 ὁ Σησάμης κι ὁ Θάρυβης κι ὁ κυβερνήτης
 πέντε φορές πενήντα караβιών, τῆς Λύρνας
 θρέμμα κι ὄμορφος ἀντρας, μά πού θρῆκε
 κακόν ὁ μαῦρος θάνατο· καί τῶν Κιλικῶν
 ὁ ἔπαρχος ὁ Συέννεσης, στήν τόλμη πρῶτος,
 πού ἕνας αὐτός τόν πιό πολύ στούς ἐχθρούς κόπο
 ἀφοῦ ἔδωσε, μέ θάνατο πῆε δοξασμένο.
 Τόσα εἶχα γιά τούς ἀρχηγούς νά μνημονεύσω
 λίγ' ἀπό τά πολλά κακά πού μάς εὗρηκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅιμέ, κι ἀκούω κακά πού ἄλλα τέτοια δέν ἔχει,
 γιά τούς Πέρσες ντροπές καί σπαραγμός καί θρήνος·
 μά στρέψε πάλι ἀπ' τήν ἀρχή καί πέ μου : πόσα
 τάχα νά'ταν πολλά τά ἑλληνικά καράβια,
 πού τόλμησαν ν' ἀντικριστοῦν μέ τήν ἀρμάτα,
 τήν Περσική καί στρέψουν πάνω τά ἐμβολά τους ;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἄν ἦταν ἀπ' τόν ἀριθμό, θέβαιη καί νά'σαι
 πῶς θά νικούσαμεν ἐμεῖς· γιὰτ' ὄλο κι ὄλο
 δέκα φορές τριάντα οἱ Ἕλληνες καράβια
 εἶχαν κι ὄξ' ἀπ' αὐτά καί διαλεχτ' ἄλλα δέκα.
 ἐνῶ ὁ Ξέρξης, τό ξέρω, μιά ἦτανε χιλιάδα
 τά πλοῖα π' ὀδηγοῦσε καί διακόσ' ἐφτ' ἄλλα
 στό τρέξιμο ἀπαράθγαλτα· κι ἔτσι, ὅπως σοῦ εἶπα,
 λές τάχα, ὅσο γι' αὐτό, νά πέφταμ' ἐμεῖς κάτω ;
 μά ἕνας θεός τόν ἔφτειρ' ἔτσι τό στρατό μας
 πάρα πολύ θαραίνοντας ἀπ' τό ἕνα μέρος
 τῆ ζυγαριά μ' ὄχι ἰσομετρημένη τύχη.
 Οἱ θεοί τήν πόλη προστατεύουν τῆς Παλλάδας.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἡ Ἀθήνα λοιπόν ἀπαρτη ὡς τά τώρα :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Οἱ ἄντρες σά μένουν τό πιό σίγουρο εἶναι κάστρο.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί ποιά ἐγινε ἡ ἀρχή στή σύγκρουση τῶν στόλων ;
 ποιοί, πέ μας, πρῶτοι νά'ρχισαν, οἱ Ἕλληνες τάχα,
 ἢ ὁ γιός μου στά πολλά τά πλοῖα του θαρραμένος ;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἄρχῃ στήν πάσα συμφορά, δέσποινα, κάποια
 θεϊκιά κατάρα ἢ πονηρόν ἔκαμε πνεῦμα,
 πού φάνηκε ἀπό πού δέν ξέρω· γιατί κάποιος
 Ἕλληνας ἦρθ' ἀπό τό στρατό τῶν Ἀθηναίων
 κι εἶπε στό γιό σου Ξέρξη αὐτά : πώς ἄμα πέσει
 τῆς μαύρης νύχτας τό σκοτάδι, δέ θά ἐμέναν
 οἱ Ἕλληνες ἄλλο, μά στῶν караβιῶν θά ὀρμοῦσαν
 τά σκαμνιά πάνω, γιά νά σώσει ὅπου προφτάσει
 καθένας μέ κρυφή φευγάλα τή ζωή του·
 Καί κείνος ἄμα τ' ἄκουσε, χωρίς νά νιώσει
 τό δόλο τοῦ Ἕλληνα οὔτε τῶν θεῶν τό φθόνο,
 σ' ὅλους τούς ναύαρχούς του αὐτή τή διάτα βγάζει :
 Σάν παύσουν νά φλογίζουνε τοῦ ἡλίου οἱ ἀχτίνες
 τή γῆ κι ἀπλώσει τό σκοτάδι στόν αἰθέρα,
 σέ τρεῖς σειρές νά τάξουν τά πολλά καράβια,
 γιά νά φυλάξουν τά στενά καί τά πολύβουα
 περάσματα τῆς θάλασσας, κι ὀλόγυρ' ἄλλα
 τό θεῖο τοῦ Αἴαντα τό νησί νά περιζώσουν·
 γιατί ἂν γλιτώναν οἱ Ἕλληνες τόν κακό χάρο,
 βρίσκοντας μέ τά πλοῖα κρυφό φευγιό ἀπό κάπου,
 ὅλοι, νά ξέρουν, θά'χαναν τήν κεφαλή τους.
 Τέτοια μέ πάρα θαρρετή καρδιά προστάζει,
 γιατί δέν ἤξερε, οἱ θεοί τό τί τοῦ γράφαν.
 Κι αὐτοί μ' ὅλη τήν τάξη καί μέ ὑπάκουη γνώμη
 τό δεῖπνο τους ἐτοίμασαν κι ὁ κάθε ναύτης
 καλοβαλμένα στούς σκαρμούς κουπιά ἐπερνοῦσε.
 Κι ὅταν τοῦ ἡλίου ἐχώνεψε τό φῶς κι ἡ νύχτα
 κατέβαινε, τή θέση τους πῆραν καθένας
 κι οἱ δουλευτάδες τοῦ κουπιού κι οἱ ἄρματομάχοι·
 Κι ἡ μιά τήν ἄλλη ἀπ' τά μακριά καράβια τάξη
 παρακινώντας ξεκινοῦν μ' ὅποια καθένας
 τοῦ εἶχε ὀριστεῖ σειρά, καί στά πανιά ὀληνύχτα
 κρατοῦσαν τά καράβια τους οἱ καπετάνιοι.
 Μά ἡ νύχτα προχωρεῖ, κι οἱ Ἕλληνες κρυφό δρόμο
 ν' ἀνοίξουν ἀπό πουθενά δέ δοκιμάζουν
 ὅταν ὁμως μέ τ' ἄσπρα τ' ἄτια της ἡ μέρα
 φωτοπλημμύριστη ἀπλώσε σ' ὅλο τόν κόσμο,
 μιά πρῶτ' ἀκούστηκε ἀπ' τό μέρος τῶν Ἑλλήνων
 βουή τραγουδιστά μέ ἦχο φαιδρό νά βγαίνει
 καί δυνατ' ἀντιθούιζαν μαζί κι οἱ βράχοι
 τοῦ νησιοῦ γύρω, ἐνῶ τρομάρα τούς βαρβάρους
 ἐπιασεν ὅλους, πού ἐβλεπαν πώς γελαστήκαν.

γιατί δέν ήταν γιά φευγιό πού ἔψαλλαν τότε
σεμνόν παιάνα οἱ Ἕλληνες, μά σά νά ὀρμοῦσαν
μ' ὀλόψυχη καρδιά στή μάχη, ἐνῶ ὄλη ὡς πέρα
τῆ γραμμῆ των τῆς σάλπιγγας φλόγιζε ὁ ἦχος·
κι ἀμέσως τά πλαταγιστά μεμιάς κουπιὰ τους
χτυποῦνε μέ τό πρόσταγμα τήν βαθιάν ἄρημ
καί δέν ἀργοῦνε νά φανοῦν ὄλοι μπροστά μας.
Τό δεξί πρῶτο, σέ γραμμῆ, κέρας ἐρχόταν
μ' ὄλη τήν τάξη, κι ἔπειτα κι ὄλος ὁ στόλος
ἀπό πίσω ἀκλουθᾷ· καί τότε ἦταν ν' ἀκούσεις
φωνή μεγάλη ἀπό κοντά : « Ἐμπρός, τῶν Ἑλλήνων
γενναῖα παιδιὰ ! νά ἐλευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναῖκες καί τῶν πατρικῶν θεῶν σας
νά ἐλευθερώστε τά ἱερά καί τῶν προγόνων
τούς τάφους· τώρα γιά ὄλα 'ναι πού πολεμάτε.»
Μά κι ἀπό μᾶς βουή στή περσική τῆ γλώσσα
τούς ἀποκρίνονταν καί πιά καιρός δέν ἦταν
γιά χάσιμο, μά εὐτύς τό ἕνα στό ἄλλο ἐπάνω
καράβι κρούει τῆ χάλκινην ἀρματωσιά του·
Τό σύνθημα τῆς ἐμβολῆς ἔδωσε πρῶτα
ἕνα καράβι ἑλληνικό, πού ἔσπασεν ὄλα
ἐνός φοινικικοῦ κορόνες κι ἀκροστόλια,
κι ἔτσι ὄλοι στρέφουν ὁ ἕνας καταπάνω τ' ἄλλου.
Λοιπόν, βαστοῦσε στήν ἀρχή καλά τό ρέμα
τοῦ στόλου τῶν Περσῶν, μά ὅταν στό στενό μέσα
τόσο πλῆθος στριμώχτηκαν καί δέν μπορούσαν
καμιά βοήθεια ὁ ἕνας τ' ἄλλουνοῦ νά δίνουν
κι οἱ ἴδιοι μέ τίς χαλκόστομες συμμεταξύ τους
χτυπιόνταν πρῶρες, σπάζανε τῶν κουπιῶν ὄλες
μαζί οἱ φτεροῦγες καί, νά, τότε τῶν Ἑλλήνων
τά πλοῖα ἕνα γύρω μέ πολλή ἐπιδεξιόσυνη
ἀπό παντοῦ χτυπούσανε, καί τά σκαριά μας
ἀναποδογυρίζονταν καί δέν μπορούσες
νά βλέπεις πιά τῆ θάλασσα πού ἦταν γιομάτη
ἀπό ναυάγια καραβιῶν κι ἀνθρώπων φόνο·
καί βρυάζαν οἱ γιαλοῖ νεκρούς κι οἱ ξέρες γύρου,
ἐνῶ ὄσα μᾶς ἐμένανε καράβια ἀκόμα
τό 'θαζαν στό κουπί φευγάλα δίχως τάξη.
Μά ἐκεῖνοι, σάν καί νά 'τανε γιά θύννους ἢ ἄλλο
βόλασμα ψάρια, μέ κουπιὰ σπασμένα, ἢ μ' ὄ,τι
συντρίμιμι' ἀπ' τά ναυάγια, χτυποῦν, σκοτώνουν
κι ἕνας βόγγος ἀπλώνονταν μαζί καί θρῆνος
ὡς τ' ἀνοιχτά τῆς θάλασσας, ὄσο πού ἡ μαύρη

τῆς νύχτας ἦρθε σκοτεινιά κι ἔβαλε τέλος.
Μά ὅλο τὸ πλῆθος τοῦ χαμοῦ, μηδὲ κι ἂν μέρες
δέκα ἱστοροῦσα στή σειρά, θέ νά 'θρиск' ἄκρι·
γιατί, νά ξέρεις, σέ μιά μέρα ὡς τῶρ' ἀκόμα
τόσο ποτέ δὲ χάθηκε ἀνθρώπων πλῆθος.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

'Οιμέ, τί πέλαγος κακῶν πάνω στοὺς Πέρσες
καί σ' ὅλο τῶν βαρβάρων ξέσπασε τὸ γένος !

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά οὐδὲ στή μέση, ξέρε το, δέν εἶσ' ἀκόμη
τῶν συμφορῶν μας· τέτοια ἦρθε κατόπι κι ἄλλη
πού δυὸ φορές κι ὅσ' ἄκουσες ν' ἀντιβαράινει.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί ποιά ἄλλη ἀκόμα πιὸ σκληρὴ θά μπόρειε τύχη
νά γενεῖ ; πές μας, ποιά 'ναι πάλι αὐτὴ πού βρῆκε
τὸ στρατὸ καί ξεχειλίσε τίς συμφορές του ;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

"Όσοι ἀπ' τοὺς Πέρσες πιὸ τρανοὶ στή δύναμ' ἦταν
μέ πιὸ γενναία καρδιά, τῆς ἀρχοντιᾶς στολιδία,
καί πλάι στό βασιλιά πρῶτοι πάντα στήν πίστη,
μέ τόν πιὸ θάνατο ἄδοξο κι ἄθλια χαθῆκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

"Ω συμφορά μου, ἡ ἄραχλη καί μαύρη μοῖρα !
μά σάν ποιός θάνατος λοιπόν τοὺς βρῆκε, πές μας ;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Εἶναι στή Σαλαμίνα ἐμπρός ἓνα νησάκι
μικρό, κακό γιὰ τὰ καράβια ἀραξοβόλι,
πού μόνο ὁ φιλοχορευτὴς συχνάζει ὁ Πάνας
στ' ἀκρογιάλια του· ἐδῶ λοιπόν τοὺς στέλνει ὁ Ξέρξης
πού ὅσους τὸ κύμα ἔχτρούς καραβοτσακισμένους
στό νησί θά 'βγαζε – εὐκόλη ἄγρη τοῦ χεριοῦ των –
νά τοὺς σκοτώνουν καί νά σώζουν τοὺς δικούς μας
ἀπ' τὰ στενά τῆς θάλασσας· μά εἶχε προβλέψει
κακὰ τὸ μέλλον· γιατί' ἀφοῦ ὁ θεὸς τῆ δόξα
τῆς νίκης ἔδωσε στό στόλο τῶν Ἑλλήνων,
τὴν ἴδια μέρα, στά κορμιά φορώντας γύρω
τίς χάλκινες ἀρματωσιές, πήδησαν ἔξω
ἀπ' τὰ καράβια κι ἔζωσαν τὸ νησί ὀλοῦθε,
πού νά μὴν ξέρουν ποῦ νά στρέψουν οἱ δικοὶ μας·
γιατί βροχὴ ἀπ' τὰ χέρια τους πέφτοντας πέτρες
κι ἀπὸ τῶν τόξων τίς νευρές θέλη χαλαζι
τὸ θάνατο σκορπούσανε· κι ὀρμώντας τέλος
μ' ἓνα ἐπίδρομο πάνω τους, δεξὰ ζερβά τους

χτυποῦν καί τὰ κορμιά τῶν ἄθλιων κρεοκοποῦνε,
 ὡς πού κι ὅλους τούς ξέκαμαν πέρα γιά πέρα.
 Ἔσκουξ' ὁ Ξέρξης βλέποντας τό τόσο βάθος
 τῆς συμφορᾶς· γιὰτ' εἶχε πάρει θέση, ἀπ' ὅπου
 ὅλο μοποῦσε τό στρατό νά ξεχωρίζει,
 πάνω σ' ὄχτο ψηλό κοντά στό περιγιάλι.
 Κι ἀφοῦ ἔσκισε τά ροῦχα του μέ πικρό κλάμα,
 στό στρατό ξάφνου τῆς στεριᾶς προσταγή δίνει
 καί χυμᾶ σ' ἄταχτο φευγιά. Τέτοια 'ναι κι ἡ ἄλλη
 συμφορά πόχεις νά θρηνεῖς κοντά στήν πρώτη.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἦ μαύρη τύχη κι ἄραχλη! πῶς τίς ἐλπίδες
 γέλασες τῶν Περσῶν, κι ἡ ἐκδίκηση πού πήγε
 νά πάρ' ἀπό τή ξακουστή ὁ γιός μου Ἀθήνα,
 πικρή τοῦ βγήκε καί δέν ἔφτασαν οἱ τόσοι
 βάρβαροι πού χάλασεν ὁ Μαραθῶνας·
 κι ἐνῶ πίστεψε ἀντίποινα γι' αὐτούς νά πάρει,
 τόσα ἔσυρε κακά στήν κεφαλή του ἐπάνω·
 Μά, πές μας, τὰ καράβια ἐσύ, πόχουν γλιτώσει,
 πού τ' ἄφησες, νά μᾶς τό πείς σωστά γνωρίζεις;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Τῶν καρabiῶν πού ἀπόμειναν οἱ κυβερνήτες
 βιαστικά σ' ἄταχτο φευγιά τό 'βαλαν πρύμα·
 μά ὁ ἐπίλοιπος στρατός εἶχε ἀπό τώρα ἀρχίσει
 στή Βοιωτία νά χάνεται, κι ἄλλοι τριγύρω
 στίς φαιδρές βρύσες δαμασμένοι ἀπό τή δίψα
 κι ἄλλοι ἄδειοι ἀπ' τό λαχάνιασμα πέφταν στό δρόμο.
 Ἀπό κεῖ οἱ ἄλλοι ἐμεῖς περάσαμε στούς τόπους
 τῆς Φωκίδας καί στή Δωρίδα καί στόν κόρφο
 τό Μαλιακό, ὅπου ὁ Σπερχειός τήν πεδιάδα
 μέ τό εὐεργετικό τό ρέμα του ποτίζει.
 Κι ἐκεῖθε ἡ γῆς τῶν Ἀχαιῶν κι οἱ πολιτεῖες
 τῆς Θεσσαλίας μᾶς δέχτηκαν τυραγνισμένους
 ἀπό ἔλλειψη τροφῆς, κι ἄμετροι ἐδῶ ἀπό δίψα
 κι ἀπό λιμό – γιὰτ' ἦταν καί τά δυό – χαθῆκαν.
 Στά μέρη φτάσαμ' ἔπειτα τῆς Μαγνησίας
 καί στή χώρα τῶν Μακεδόνων, πρὸς τό ρέμα
 τ' Ἀξιοῦ καί τίς θαλτίσιες καλαμιές τῆς Βόλθης
 καί στ' ὄρος τό Παγγαῖο στή γῆ τήν Ἠδωνίδα.
 Μά σήκωσ' ὁ θεός τή νύχτα ἐκείνη πρῶιμο
 βαρύ χειμῶνα κι ἔπηξε τό ρέμα ὡς πέρα
 τοῦ ἄγνοῦ Στρυμόνα, κι ὅποιος νά παραδεχτεῖ πρὶν
 δέν ἤθελε θεούς, μέ παράκλησης τότε

τούς πρόσπεφτε κι ευχές, Γῆ κι Οὐρανό καλώντας.
 Κι ἀφοῦ ἔπαψε ὅλους τούς θεούς νά τάζει, ἀρχίζει
 τόν κρουσταλλόπηχτ' ὁ στρατός νά περνᾶ πόρο.
 Μά μόν' ὅσοι ἀπό μᾶς διαβῆκαν, πρὶν οἱ ἀχτίνες
 τοῦ θεοῦ σκορπίσουν, σώθηκαν· γιατί σέ λίγο
 τοῦ ἡλίου ὁ λαμπρός φλογίζοντας τά πάντα κύκλος
 πέρασ' ὡς τὴν καρδιά τοῦ πάγου λιώνοντάς τον
 κι ἔπεφταν πάνω ἐπανωτοί· χαρά σ' τόν ὅποιος
 μίαν ὥρα πιό μπροστά ξεψύχησε καί πήγε.
 μά ὅσοι ἀπομείναν κι ἔτυχε νά τῆ γλιτώσουν,
 ἀφοῦ μόλις καί πέρασαν μέ πολύ κόπο
 τῆ Θράκη, ὅσοι ξεφύγανε, φτάσανε τέλος
 στήν πατρική μας γῆ – μιά φούχτ' ἀνθρώπων μόλις,
 πού νά 'χει ἡ χώρα τῶν Περσῶν νά κλαίει ποθώντας
 τὴν τόση ἀγαπημένη της πόχασε νιότη.
 Αὐτὴ 'ν' ἡ ἀλήθεια· μά καί πάλι πολλ' ἀφήνω
 ἀπ' τά κακά πού σώριασε ὁ θεός στοὺς Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

ᾠ δαίμονα σκληρότατε, μέ πόσο βάρος
 πῆδηξες πάνω στῶν Περσῶν ὅλο τό γένος !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἄλιμονό μου ἡ ἄμοιρη, πᾶει ὁ στρατός μας.
 Ἄχ, ὄνειρ' ὀλοφάνερο πού εἶδα τῆ νύχτα,
 πόσο ξάστερα μόδειξες τίς συμφορές μας !
 μά πέσατ' ὄξω κι' ὄξω ἐσεῖς, οἱ ὄνειροκρίτες...
 Μά μιά πού τέτοια ἀπόφαση μέ τῆ δική σας
 τῆ γνώμη ἐπῆρα, θέλω πρῶτα νά προσπέσω
 στοὺς θεούς μέ προσευχές κι ὕστερα ἀπ' τά παλάτια
 θά πάω νά φέρω γιά τῆ Γῆ καί τούς νεκροὺς μας
 νά τούς προσφέρω πέλανα, ναί μέν, τό ξέρω,
 γιά πράματα πού τέλειωσαν, μά ἴσως καί δώσουν
 καλύτερ' ἀπό δῶ καί μπρός νά μᾶς ἐρθοῦνε.
 Μά καί σεῖς πρέπει σ' αὐτά ἐπάνω πού μᾶς τύχαν
 πιστές γιά τούς πιστοὺς κυρίους βουλές νά βρεῖτε.
 Κι ἂν τύχει φτάσει ὁ γίός μου ἐδῶ πρὶν ἀπό μένα,
 παρηγορᾶτε τον ἐσεῖς, κι ὡς τά παλάτια
 νά τόνε συνοδέψετε, μήπως στά τόσα
 προστέσει τά κακά κι ἄλλο κανένα ἐπάνω.

ΧΟΡΟΣ

ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Παντοδύναμε Δία, τώρα πού ἔφτειρες

τὸ περήφανο ἀμέτρητο στράτευμα
 τῶν Περσῶν, μέσ στα Σοῦσα κι Ἐκβάτανα
 πένθος ἄπλωσες μαῦρο.
 Μύριες τώρα γυναῖκες ξεσκίζουνε
 μέ τ' ἀδύναμα χέρια τούς πέπλους των
 καί μέ δάκρυα ποτάμια ὀλομούσκειτους
 πλημμυροῦνε τούς κόρφους των,
 πού ὄλες ἔχουνε μέρος στό πένθος.
 Κι οἱ Περσίδες οἱ νύφες οἱ ἀβρόκλαυτες
 νά ἰδοῦν πίσω ποθώντας τά ταῖρια τους
 τ' ἀπαλόστρωτ' ἀφήνουν κρεβάτια τους
 –ἀναγάλλια τῆς ξέγνοιαστης νιότης των –
 καί θρηνοῦν μέ πιά ἀχόρταγο κλάμα.
 Μά κι ἐγώ τῶν ἀντρῶν πού χαθήκανε
 τιμὴ φέρνω στό θάνατο,
 πολυπένθητο θάνατο, ἀλήθεια.

Τώρα πέρα γιά πέρα θρηνεῖ
 τῆς Ἀσίας ἡ χώρα π' ἀδειάζει.
 τούς ὀδήγησ' ὁ Ξέρξης, ἀλί !
 τούς ἐχάλασ' ὁ Ξέρξης, ἀλί.
 κι ὅλα τά 'φερ' ὁ Ξέρξης στραβά δίχως γνώση
 μέ τά πλοῖα πού πῆε ν' ἀρματώσει.
 Γιατί πῶς κι ὁ Δαρεῖος ποτέ στόν καιρό του
 δέν προξένησε βλάβη καμιά στό λαό του,
 ὁ Δαρεῖος βασιλιάς τοξοκράτης
 τῶν Σουσιῶν ὁ καλός πρωτοστάτης.

Τούς πεζοὺς μας καί ναῦτες μαζί
 σάν κοπάδι πουλιῶν μαυροπτερόγο
 τά καράβια ὀδήγησανε, ἀλί !
 τά καράβια ἐχαλάσανε, ἀλί !
 μ' αὐτὴν πόχουνε πάθει τὴν πλέρια
 συμφορὰ στῶν ἰώνων τά χέρια.
 Τόσο, πού ὅπως ἀκούω, μετὰ βιᾶς
 κι ὁ ἴδιος ἔχει σωθεῖ ὁ βασιλιάς
 ἀπό μέσα ἀπὸ τῆς θράκης τούς καμπίσιους
 καί χειμωνόδартους δρόμους θουνίσιους.

Οἱ ἄλλοι ὅσοι στά θρόχια τῆς Μοίρας
 πρωτοκλήρωτοι πέσανε, ὀμέ.
 στοῦ Κυχρέα τά ξερόβραχα, ὀμένα,
 παραδέρνουνε γύρω, ὀμέ.

Ὅχου, στέναζε, σκίζου, διαλάλησε
 ὡς τὰ οὐράνια βαριά τῆ συμφορά σου
 καί γοερά τὰ τρισάθλια ξέσυρε
 καί πικρά φωναχτά σου.

Ἄχ, φριχτά μέσ στό κύμα ἀργασμένα
 τὰ κορμιά τους ξεσκίζουν, ὀιμέ,
 τὰ βουβά τὰ κουτάβια, ὀιμένα,
 τῆς ἀμόλυντης θάλασσας, ὀιμέ·
 μά στά σπίτια πενθοῦν πού τούς χάσαν
 κι οἱ γερόντοι γονιοί, πού ὀρφανεύουν,
 ὡς τὰ οὐράνια θρηνοῦν καί τήν πάσα
 συμφορά τους μαθαίνουν.

Λίγο ἀκόμα καί πιά τῆς Ἀσίας οἱ λαοί
 στῶν Περσῶν δέν ἀκοῦνε τό νόμο,
 δέν πλερώνουν σάν πρὶν τὰ δοσίματα
 πού τούς φόρτωνε ἡ ἀνάγκη στόν ὦμο,
 κι οὔτε ὡς πρῶτα πεσμένοι στά γόνατα
 προσταγῆς θεῆ νά δέχονται πιά,
 γιατί τώρα γιά πάντα πάει, χάθηκε
 τοῦ μεγάλου ἡ ἐξουσία Βασιλιᾶ.

Κάθε πιά φυλακή ἀπό τίς γλῶσσες
 τῶν ἀνθρώπων θά λείψει
 κι ὁ λαός, μιά πού βγήκε τῆς βίας ὁ ζυγός
 κι ἀπολύθηκε, ἐλεύτερο στόμα θ' ἀνοίξει.
 Ἄχ, τοῦ Αἴαντα τό νησί, πού ὀλοτρόγυρα
 ζών' ἡ θάλασσα, τώρα μαζί
 μέ τό γαῖμα κι ὄλη ἔχει τῆ δύναμη
 τῶν Περσῶν καταπιεῖ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅποιος γνωρίζει, φίλοι μου, ἀπό δυστυχίες,
 ξέρει πῶς ὅταν τῶν κακῶν ξεσπάσ' ἡ μπόρα,
 οἱ ἄνθρωποι τό ἔχουν καθετί νά τούς τρομάζει·
 ἐνῶ σάν τούς τὰ φέρνει ὁ θεός δεξιά, πιστεύουν
 πῶς πάντα ὁ ἴδιος πρῦμος θά φυσᾶ τῆς τύχης.
 Ἔτσι ὅλα τώρα εἶναι γιά μέ φόβο γιομάτα·

στά μάτια έμπρός μου τῶν θεῶν προβάλλ' ἡ ἔχθρα
 κι ὄχι χαρμόσυνος ψαλμός βουίζει στ' αὐτιά μου.
 Γι' αὐτό ἐδῶ τώρα ξαναβγῆκ' ἀπ' τό παλάτι
 χωρίς τ' ἀμάξια καί τά μεγαλεία τά πρώτα,
 χοές νά φέρω πρόθυμα, πού ἐξευμενίζουν
 τούς πεθαμένους, γιά τοῦ γιοῦ μου τόν πατέρα·
 ἄσπρο καθαρίο ἀπό ἄζευχτη γάλ' ἀγελάδα
 κι ἀπόσταγμα τῆς ἀνθοεργάτρας, ξανθό μέλι,
 μαζί μέ τρεξιμιό νερό πηγῆς παρθένας,
 κι αὐτό τ' ἀνάμα τ' ἄδολο ἀπ' ἄγρια μάνα
 καμάρι κι ἀναγάλλισμα παλιοῦ κλημάτου,
 κι ἀκόμα τῆς σταχτόχλωρης ἐλιάς, πού πάντα
 μέσ στά φύλλα της ζεῖ, καρπόν εὐωδιασμένο
 κι ἄνθη πλεχτά, παιδιά τῆς γῆς τῆς πανταθρόφας.
 Μά ἐσεῖς, ὦ φίλοι, μέ ὕμνους τῶν νεκρῶν αὐτές μου
 τίς χοές συνοδεύετε καί τοῦ Δαρείου
 τό πνεῦμα κράξετε στό φῶς, ἐνῶ θά στέλνω
 τίς προσφορές μου ἐγώ στούς θεοῦς τοῦ κάτω κόσμου.

ΧΟΡΟΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Τῶν Περσῶν πολυσέβαστη Δέσποινα,
 τίς χοές σου λοιπόν καί σύ στέλνε τις
 στοῦ "Ἄδη κάτ' ἀπ' τή γῆ τά βασιλεία,
 ἐνῶ μέ ὕμνους καί μεις θά ζητήσουμε,
 οἱ θεοί πού ὀδηγοῦν τούς νεκρούς
 μέσ στή γῆ νά μᾶς εἶναι καλόβουλοι.
 Μά ὦ τοῦ κάτω τοῦ κόσμου τρισάγιοι θεοί
 Γῆ κι Ἑρμεία καί σύ τῶν νεκρῶν βασιλιά,
 τήν ψυχή του ἀνεβάσετε πάνω στό φῶς,
 γι' αὐτό ἄν κάποια γνωρίζει πιό κάλλιο ἀπό μᾶς
 στά δεινά μας γι' αὐτήν,
 μόνο αὐτός θά μᾶς ἔλεε τό τέλος.

Μ' ἀκούει τάχα ὁ μακαρίτης
 ὁ ἰσόθεος βασιλιάς,
 πού μέ καλονόητη γλώσσα, γλώσσα περσικιά,
 μέ βαριόκλαυτα τοῦ κράζω μοιρολόγια
 καί πικρά ξεφωνητά ;
 "Ὅσο φτάνω πιό ψηλά θά διαλαλήσω
 τήν πανάθλια πού μᾶς βρῆκε συμφορά.
 Μ' ἀκούει τάχα ἀπό τόν τάφο του βαθιά ;

Μά ὦ σύ Γῆ κι ἄρχοντες οἱ ἄλλοι
 κάτω τῶν νεκρῶν,
 μέσ' ἀπ' τὰ βασιλείά σας στρέξετε στό φῶς
 ἢ περήφανη ν' ἀνέθει μακάρια ψυχή,
 τῶν Περσῶν ὁ Σουσογέννητος Θεός.
 Στείλετέ μας τον ἐπάνω, πού ὅμοιο ἀκόμα
 ὡς τὰ τώρα σάν αὐτόν
 τῆς Περσίας δέν ἐσκέπασε τό χῶμα.

Πολυαγάπητος, ἀλήθεια, ὁ ἄντρας,
 πολυαγάπητος κι ὁ τάφος,
 γιατί τέτοια ψυχή κρύβει ἀγαπημένη.
 Ἄϊδωνέα, στείλε μάς τονε ν' ἀνέβει
 στό φῶς ἔξω, Ἄϊδωνέα,
 τόν ἀσύγκριτο Δαριάνα βασιλέα.

Γιατ' ἐκεῖνος δέν ἐπήγαινε ποτέ του
 μ' ἄδικες φθορές πολέμου
 νά χαλάσει τό στρατό του
 καί Θεοῦ σοφία οἱ Πέρσες τόν ἐλέγαν
 κι ἦτανε Θεοῦ σοφία
 κι ἄξια πάντα κυβερνοῦσε τό λαό του.

Βασιλιά μας, ἔλ' ἀρχαῖε μου βασιλιά,
 ἔλα, φάνου
 στήν κορφήν αὐτοῦ τοῦ τάφου σου ἐδῶ πάνου
 τόν κροκόβαφο ἔλα, σήκωσε τό σάνταλο
 τοῦ ποδιοῦ σου ὡς ἐδῶ πέρα
 κι ἄσ'νά λάμψει μπρός στά μάτια μας τό φάλαρο
 τῆς τιάρας σου, πατέρα
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Γιά ν' ἀκούσεις νέα κι ἀνάκουστα κακά,
 ἔλα, φάνου,
 ὦ τοῦ ἀφέντη μας ἀφέντη βασιλιά,
 κι ὀλοτρόγυρα ἔχει ἀπλώσει μιά μαυρίλα
 σά θανάτου καταχινιά,
 γιατί ἡ νιότη μας, πατέρα,
 πάει, χάθηκε ὅλη πιά.
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Ἄχ, ἀλί μου, ἀλίμονό μου,
 ὦ πού τόσο ἔχουνε κλάψει ὅλ' οἱ λαοί σου

τή θανή σου,
 τί 'ναι, άφέντη, τί 'ναι, άφέντη, αύτή πού τώρα
 διπλή βρήκε συμφορά όλη τή χώρα ;
 πάει χάθηκε ό στρατός μας
 πάνε χάθηκαν τά τρίσκαρμα καράβια,
 ξεκαράβια, ξεκαράβια !

ΤΡΙΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ

"Ω μέσα στους πιστούς πιστοί και τής δικής μου
 σύντροφοι νιότης, Πέρσες γηραλέοι, ποιός τάχα
 πόνος νά' βρε τήν πόλη μου ; κλαίεται, χτυπιέται,
 και ξεσκίζεται ή γής· στον τάφο μου άποπάνω
 βλέποντας τή γυναίκα μου παίρνω ένα φόβο,
 κι εϋτός μέ προθυμιά δέχτηκα τίς χοές της.
 Μά και σεις γύρω έδώ στό μνήμα μου θρηνεΐτε
 και μέ στριγκόφωνα βουητά και ψυχοξόρκια
 μέ κράζετε πονετικά· μά είναι καθόλου
 εύκολο τό έβγα κι οι θεοί του κάτω κόσμου
 νά παίρνουν πιό καλοί παρά νά δίνουν πίσω.
 Μά έγώ, χάρη στ' άξιωμα πού κρατώ κοντά τους,
 ήρθα· μά βιάσου, μή μου θρούν πώς θά' χω άργήσει·
 ποιά νέα θαράνει συμφορά πάνω στους Πέρσες ;

ΧΟΡΟΣ

Δέν τολμώ νά ύψώσω μάτι,
 δέν τολμώ ν' άνοιξω στόμα
 μπρός σου. άπ' τό άρχαίο τό σέβας.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' άφου βγήκα τραηγμένος άπ' τούς θρήνους σου στό φώς,
 σύντομα, μέ δίχως λόγια νά μακραίνεις περιπτώ,
 λέγε, τελειων' όλα κι άφησ' τήν ντροπή πού μου κρατάς.

ΧΟΡΟΣ

Τρέμω, πώς νά σοϋ ύπακούσω,
 πώς ν' άνοιξω έμπρός σου στόμα
 γιά όσα κάλλιο μήν τ' άκούσεις.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' άφου ό άρχαίος έσένα φόβος σοϋ αντιστέκει τής ψυχής,
 γηραλέα συντρόφισά μου, έσύ γυναίκα άρχοντικιά,
 άφησ' πιά τά κλάματά σου και τούς στεναγμούς σου αυτούς
 κι έλα πέ μου μιάν άλήθεια· στους άνθρώπους συμφορές

πάντοτε μπορεί νά τύχουν καί τούς βρίσκουνε πολλά
κι ἀπ' τή θάλασσα βγαλμένα κι ἀπό τή στεριά κακά,
ὅσο θά μακρύνει ὁ δρόμος τῆς ζωῆς των καί πιό μπρός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἦ ἐσύ, πού ὅλους τούς ἀνθρώπους πέρασες στήν εὐτυχία
μέ τήν ἄφταστή σου μοίρα, γιατί κι ὅσο ἤσουν στό φῶς,
ζηλευτός μέσα στούς Πέρσες, τή ζωή σου ὡσάν θεός
πέρασες μακαρισμένα· μά καί τώρα πιό πολύ
σέ ζηλεύω, πού πρὶν τέτοιας συμφορᾶς ἄβυσσο ἰδεῖς,
πέθανες, Δαρεῖε· γιατί ἄκου μέ δύο λόγια νά σ' τά πῶ.
Πάει καί πάει ἡ δύναμη ὅλη τῶν Περσῶν, μπορεῖς νά πεῖς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μέ ποιό τρόπο ; ἔπεσε ἀρρώστια ἢ ἀπό ἐμφύλιο σπαραγμό ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅχι· μά ὅλος στήν Ἀθήνα κοντά χάθηκε ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί ποιός, πέ μου, ἀπό τούς γιούς μου τόν ὀδήγαε κατά κεῖ ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὁ πολεμόχαρος ὁ Ξέρξης, πού ἄδειασ' ὅλη μας τή γῆ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί πεζός ἢ μέ καράβια ρίχτηκε στήν τρέλα αὐτή ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί τά δύο μαζί· διπλό ἦταν μέτωπο διπλοῦ στρατοῦ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί τή θάλασσα πῶς τόσος πεζός πέρασε στρατός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόν πορθμό ἔξεψε τῆς Ἑλλῆς νά'χει στρατά νά διαβεῖ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἔφτασε ὡς αὐτοῦ, νά κλείσει τό μεγάλο Βόσπορο ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἔτσι 'ναι· τό νοῦ του κάποιος βέβαια θ' ἄγγιξε θεός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Φοβερός θεός, ὀιμένα, πού τοῦ πῆρε τά μυαλά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί μπορεί νά δεῖς τί τέλος πού τοῦ φύλαγε κακό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τί ἔπαθαν λοιπόν πού τόσο νά στενάζετε γι' αὐτούς ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὁ χαμός τοῦ στόλου αἰτία νά χαθεῖ ἦταν κι ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι ἔτσι τέλεια ἀπ' τό κοντάρι πάει ὀλάκερος λαός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο, πού ἄδεια ἀπ' ἄντρες ὅλα κλαίουν τὰ Σοῦσα καί θρηνοῦν.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κρίμας ὁ στρατός μας, ἡ ἄξια βοήθεια μας κι ἀπαντοχή !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ὅλοι οἱ Βάκτριοι πᾶν, χαθῆκαν καί δέ θά'χει γέρους πιά.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄ, ὁ ταλαίπωρος, τί νιότη πόφτειρε συμμαχική !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μόνος κι ἔρμος, λένε, ὁ Ξέρξης μ' ὄχι καί πολλούς μαζί -

ΔΑΡΕΙΟΣ

Πῶς καί ποῦ ἔχει καταντήσει ; νά'χει τάχα καί σωθεῖ ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μέ χαρά εἶδε τὰ γιοφύρια πού ἔζευαν τίς δυό στεριές.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι εἶν' ἀλήθεια, νά'χει φτάσει στήν Ἀσία ἐδῶ γερός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ναί, ὅλοι τό 'χουν αὐτό βέβαιο καί κανείς δέ λέει ἀλλιῶς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄχ, τί γρήγορα τό τέλος ἤρθε τῶν χρησμῶν ! κι ὁ Δίας
στοῦ ἴδιου τοῦ πατρῷου μου ἐπάνω τό κεφάλι ἔκαμε ἔτσι
νά ξεσπάσουν οἱ μαντεῖες· καί γελιόμουν πάντα ἐγώ
πῶς οἱ θεοί ἴσως ν' ἀφήναν χρόνια νά περνοῦσαν πρὶν.
μά ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὰ σπρώχνει, θάζει χέρι κι ὁ θεός.
Τώρα φαίνεται ἔχει ἀνοίξει γιά ὄλους τούς δικούς πληγή
συμφορῶν κι ἦτανε ὁ γιός μου, δίχως νά καλοσκεφεῖ
μέσ στῆς νιότης του τή βράση, πού κατάφερε ὅλ' αὐτᾶ
πού φαντάστηκε τῶ δοῦλο μέ ἀλυσίδες τόν ἱερό
τόν Ἑλλήσποντο νά τρέχει πῶς θά σταματοῦσε αὐτός,
τό θεϊκό ρέμα τοῦ Βοσπόρου, καί ν' ἀλλάξει τή μορφή
τοῦ πορθμοῦ καί θάζοντάς του σφυροχτύπητα δεσμά
στράτ' ἀπέναντη ν' ἀνοίξει στό μεγάλο του στρατό·
κι ἄνθρωπος αὐτός, πῶς ὄλους θά νικοῦσε τούς θεούς
καί μαζί τόν Ποσειδῶνα, πίστεψε ὁ ἄμμαλος ! λοιπόν
πῶς δέν ἦταν τοῦ νοῦ θλάβη πού ἔπιασε τό γιό μου αὐτή ;
Μά φοβοῦμαι, ὁ ἄπειρος ὁ πλοῦτος, τόσων κόπων μου καρπός,
μή γενεῖ ὅποιανοῦ προφτάσει ἀπ' τούς ἀνθρώπους ἀρπαγή.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τέτοια μάθαιν' ἀπό φίλους, πού'χε γύρω του κακοῦς
ὁ ἀψὺς Ξέρξης· καί τοῦ λέγαν πῶς ἐσύ πλοῦτο πολὺ
μάζεψες γιά τὰ παιδιὰ σου στοὺς πολέμους· ἐνῶ αὐτός
μέσ στό σπίτι, ὄχι σάν ἄντρας, σέρνει μόνο τό σπαθί

καί καθόλου δέν αὐξάνει τοῦ πατέρα του τό βίος.
 Τέτοιους ντροπιασμούς ν' ἀκούει κάθε μέρα ἀπ' τοὺς κακοὺς
 φίλους, τὸ ἔβαλε στό νοῦ του κι ἀποφάσισε κι αὐτὸς
 νά σηκώσει κατὰ πάνω στήν Ἑλλάδα τό στρατό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Οἱ ἐργάτες εἶν' αὐτοὶ λοιπόν τῆς πιό μεγάλης
 κι ἀξέχαστης καταστροφῆς, πού τέτοια ὡς τώρα
 δέ ρήμαξε ποτέ τὴν πόλη αὐτὴ τῶν Σούσων,
 ἀπ' ὅταν παραχώρησεν ὁ Δίας πατέρας
 σ' ἔν' ἄντρα τό προνόμιο αὐτό, νά ἐξουσιάζει
 ὀλόκληρη τὴν προβατόθροφην Ἄσια
 καί νά τὴν κυβερνᾷ μέ τό σκῆπτρο στό χέρι.
 Τοῦ στρατοῦ πρῶτος βασιλιάς γένηκε ὁ Μῆδος,
 καί τό ἔργο του ἀποτελείωσε κατόπι ὁ γιός του,
 γιὰτ' εἶχε στίς ὀρμές κυβερνήτη τό νοῦ του.
 Τρίτος ὁ Κύρος, βασιλιάς εὐτυχισμένος,
 πού χάρισεν εἰρήνη σ' ὅλους τοὺς λαοὺς του
 κι ἀκόμα τοὺς Λυδοὺς ὑπόταξε καί Φρύγες
 καί δάμασ' ὄλη μέ τὴ βιά τὴν Ἴωνία,
 γιὰτ' εἶχε γνώση κι ὁ θεὸς ἐχθρὸς δέν τοῦ ἦταν.
 Ὁ γιός τοῦ Κύρου ὁ τέταρτος ἦταν στρατάρχης,
 πέμπτος βασιλεῖμεν ὁ Μάρδης, τῆς πατρίδας
 καί τῶν ἀρχαίων τῶν θρόνων ντροπιασμά, ὡς πού μέσα
 στά παλάτια μέ δόλο ὁ ἄξιος ὁ Ἄρταφέρνης
 μ' ἄλλους μαζί τόν σκότωσε πιστοὺς συντρόφους,
 πού αὐτό τό χρέος τοὺς ἔπεφτε. Κι ἐγὼ κατόπι,
 ἀφοῦ ὁ λαχνὸς μοῦ πέτυχε πού ἐπιθυμοῦσα,
 πολλοὺς πολέμους σήκωσα μέ στρατῶν πλήθη,
 δίκως ποτέ ἀφορμὴ τόσο κακοῦ νά γίνω
 στή χώρα μου· μά ὁ γιός μου ὁ Ξέρξης, σά νέος πού' ναι,
 ἔχει μυαλά νεανικά καί δέ θυμᾶται
 τίς πατρικὲς παραγγελιές μου. Μά ἐσεῖς, φίλοι
 συνομηλικοί, ξέρετε καλά πῶς ὅλοι
 οἱ ἄλλοι μαζί, πού αὐτό ἀνεβήκαμε τό θρόνο,
 δέ θά βρεθεῖ τόσο κακὸ νά'χομε κάμει.

ΧΟΡΟΣ

Λοιπόν, σέ ποῖο συμπέρασμα τὰ λόγια αὐτὰ σου,
 βασιλέα Δαρεῖε, σταματοῦν ; πῶς θά μπορούσε
 κι ὕστερ' ἀκόμα ἀπ' ὅλα αὐτὰ γιὰ μᾶς τοὺς Πέρσες
 νά στρέψει πάλι στό καλύτερον ἡ τύχη ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄν πιά πολέμους δέν κινήσετε στόν τόπο
 τῶν Ἑλλήνων, οὔτε κι ἂν πιότερο εἶναι ἀκόμα

τό μηδικό τό στρατεύμα· γιατί τήν ἴδια
τή χώρα τους ἔχουν ἐκείνοι σύμμαχό τους.

ΧΟΡΟΣ

Τί θές νά πείς ; καί πῶς τήν ἔχουν σύμμαχό τους ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τούς πάρα καί πολλούς σκοτώνει μέ τήν πείνα.

ΧΟΡΟΣ

Θά στείλομ' ἐκλεχτό στρατό ἐλαφροζωσμένους.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μά οὐδέ κι αὐτός πόμεινε τώρα στήν Ἑλλάδα
τοῦ γυρισμοῦ του θενά βρεῖ τό δρόμο πίσω.

ΧΟΡΟΣ

Τί λές, λοιπόν, δέν πάρασ' ὅλος τῶν βαρβάρων
ὁ στρατός τόν Ἑλλησποντο ἀπ' τήν Εὐρώπη ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ὅχι, μά λίγοι ἀπό πολλούς, ἄν κανεῖς πρέπει
στῆς προφητεῖες τίς θεϊκές νά δίνει πίστη
βλέποντας ὅσα βγήκαν ὡς τά τῶρ' ἀλήθεια,
γιατί δέν ἀληθεύουν ἄλλες, κι ἄλλες ὄχι.
Κι ἄν ἔτσ' εἶναι, στηρίχτηκε σ' ἐλπίδες κούφιας
π' ἄφησ' ὁ Ξέρξης διαλεχτό στρατοῦ ἐκεῖ πληθός
καί τώρα μένουν ὅπου ὁ Ἄσωπός ποτίζει
τόν κάμπο, θρέφοντας τή γῆ τῶν Βοιωτῶν του.
Κι ἐδῶ εἶναι ἡ πιό χειρότερη πού τούς προσμένει
νά πάθουν συμφορά, γιά τήν ἀποκοτιά τους
καί τ' ἄθεα τά φρονήματα· γιατί σάν ἦρθαν
στής Ἑλλάδας τή γῆ, δέν κρατήθηκαν, χέρι
στ' ἀγάλματα τῶν θεῶν ἱερόσυλο μή βάλουν
καί φωτιά στούς ναούς· καί τώρα εἶν' οἱ βωμοί τους
ἀφανισμένοι καί συθέμελα ἀπ' τή ρίζα
τῶν θεῶν τ' ἅγια ἀνάκατα στή γῆ στρωμένα.
Ἄπ' ὅσα λοιπόν ἔπραξαν, ὄχι πιό λίγα
κακά παθαίνουν, κι ἄλλα μέλλονται, κι ἀκόμα
πάτο δέ βρῆκε ἡ συμφορά, μά ὅλο ἀνεβαίνει·
τόση σφαγή θενά γενεῖ κι αἱμάτου πήχτρα
στή γῆ τῶν Πλαταιῶν ἀπό τή δῶρια λόγχη,
πού ὡς τήν τρίτοσπαρτη γενιά τῶν νεκρῶν στοίβες
ἄφωνα θενά λέν στά μάτια ὄσων τίς βλέπουν,
πῶς ἄνθρωπος θνητός δέν πρέπει νά τό παίρνει
ἀπάνω του παρά πολύ, γιὰ τ' ἡ περφάνια
μεστώνοντας καρποφοραεῖ ὀλέθρου στάχυ,
ἀποῦθε ὁ πολυδάκρυτος τρυγιέται θέρος.

Τὴν τέτοια λοιπόν βλέποντας τὴν πλερωμὴ τους,
 μὴν ξεχνάτε τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἑλλάδα
 κι ἄς μὴν καταφρονᾶ κανεὶς τ' ἀγαθὰ πόχει,
 μὴν πάει καὶ χάσει, ἄλλα ζηλεύοντας, τό θιό του.
 γιατί βαρὺς κριτῆς στέκει ἀπὸ πάνω ὁ Δίας
 πού τὴν ὑπέρμετρη ἔπαρση σκληρὰ κολάζει.
 Ἔσεις λοιπόν, ἀφοῦ τοῦ λείπει ἐκείνου ἡ γνώση,
 στὰ σύγκαλά του φέρτε τον μέ νουθεσίες,
 μὴν τὴν ἀντίθετη τύφλωση τοῦ νοῦ του ἀφήσει
 καὶ τὴ θρασιά του ἀποκοτιά. Μά ἐσύ τοῦ Ξέρξη
 καλὴ γριά μάνα πήγαῖνε ἀπὸ μέσα, πάρε
 τὴν πιὸ λαμπρὴ στολὴ νά ὑποδεχτεῖς τό γιό σου,
 γιατί ἕνα γύρω ἐπάνω του ξεσκλίδια ρεύουν
 ἀπὸ τῆς συμφορᾶς τὸν πόνο ξεφτισμένα
 τῆς πολυξόμπλιαστης τὰ φάδια φορεσιᾶς του·
 καὶ σύ μέ τὰ καλά σου λόγια ἡμέρωσέ τον,
 γιατί ἐσέ μόνο, ξέρω, θά δεχτεῖ ν' ἀκούσει.
 Μά τώρα ἐγὼ γυρνῶ κάτω στῆς γῆς τὰ σκότη·
 καὶ σεις, γερόντοι, χαίρετε καὶ μέσα ὡστόσο
 σ' αὐτὲς τίς συμφορὲς δίνετε τῆς ψυχῆς σας
 ὄση ἀναγάλλια ἢ πάσα μιά θά φέρνει μέρα·
 γιὰ τούς νεκρούς τίποτα δέ φελοῦν τὰ πλοῦτη.

ΧΟΡΟΣ

Ἄχ, πόσο ἀκούοντας σπάραξα τὰ ὄσα μᾶς βρῆκαν
 τωρινὰ πάθη κι ὄσα εἶναι νά'ρθοῦν ἀκόμα.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἦ μαύρη μοίρα, πόσος μέ γιομίζει πόνος
 νά βάζα αὐτὰ στό νοῦ μου τὰ κακά, μ' ἀπ' ὅλα
 μέ σκίζει ἐκεῖνο πιὸ πολύ, ν' ἀκούω τὴν τόση
 τῆς φορεσιᾶς του καταφρόνια, πού σκεπάζει
 τοῦ γιοῦ μου τό κορμί· μά τώρα πάω νά πάρω
 στολὴ ἀπὸ μέσα, γιὰ νά δῶ πῶς τό παιδί μου
 θά ὑποδεχτῶ· γιατί ποτέ στὴ δυστυχία
 δὲν θά προδῶσομε ὅ,τι πιότερο ἀγαποῦμε.

ΧΟΡΟΣ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Ἄχ, τί μεγάλη, ἀλήθεια, κι ὁμορφὴ γιὰ μᾶς
 καλοκυβέρνητ' ἡ ζωὴ μας πού περνοῦσε,
 τότε πού ὁ γηραλέος ὁ βασιλιάς
 μέ χέρι παντοδύναμο καὶ μ' ἄκακῃ καρδιά

ὁ ἀνίκητος, ὁ ἰσόθεος
Δαρεῖος τῆ χώρα κυβερνοῦσε.

Καί πρῶτ' ἀπ' ὄλα ξεσηκώναμε στρατούς
στόν κόσμο ξακουστούς, πού παῖρναν
κι ἔριχναν κάτω κάστρα πυργωτά
κι οἱ γυρισμοί ἀπ' τόν πόλεμο δίχως καμιά ζημιά
στά εὐτυχισμένα σπίτια μας
πίσω μέ δόξα καί τιμή μᾶς φέρναν.

Πόσες δέν πήρε ἐκεῖνος πολιτεῖες, χωρίς
τοῦ Ἄλη τό ρέμα νά περάσει
κι οὐδ' ἀπ' τά σπίτια του ἔξω νά βγεῖ,
καθώς τίς ποταμίσιες γύρω ἐκεῖ
σπῆς λίμνης τῆς Στρυμόνιας τά νερά,
πού γειτονεύουν μέ τῆ Θράκη.

Κι ἐκεῖνες, πού ἔξω ἀπό τῆ λίμνη, κατά τῆ στεριά,
τριγύρω πύργοι δυνατοί τίς ζώνουν
ὑπάκουες ἦταν τοῦ δικοῦ μας βασιλιᾶ,
κι ὅσες γύρω σπῆς Ἑλλης τήν πλατιά ποριά,
κι ἡ Προποντίδα ὄλ' ἡ βαθύκορφη
καί τό στενό ἄνοιγμα τοῦ Πόντου.

Καί τά νησιά τά κυματοπερίβρεχτα
πού γύρ' ἀπό τόν πελαγίσιο κάβο
βρίσκονταν στή στεριά μας κοντινά
καθώς ἡ Λέσβο, ἡ Σάμο ἡ ἐλιόφυτη
Χιό, Πάρο, Νάξο, Μύκονο,
καί κολλητά στήν Τήνο ἡ Ἄντρο.

Κι ἀκόμα εἶχε δικές του μέσ στή θάλασσα
κι ἀπό τῆ μιά στεριά ὡς τήν ἄλλη
τῆ Λῆμνο, Ρόδο, Κνίδο κι Ἰκαριά
τίς πολιτεῖες τῆς Κύπρος Πάφο, Σόλους καί
τῆ Σαλαμίνα, πού ἡ μητρόπολή της σήμερα
σ' αὐτούς τούς στεναγμούς μᾶς ἔχει βάλει.

Καί στῶν Ἑλλήνων τήν Ἴωνική τῆ γῆ,
τίς πολυάνθρωπες καί πλούσιες πολιτεῖες
πού πήραμε, ἦταν ἡ βουλή του
μά εἶχανε δύναμη ἀκατάλυτη
κι οἱ ἀρματομάχοι οἱ ἄντρες του
κι οἱ μαζωχτοί ἀπ' ὀλοῦθ' ἐπίκουροί του.

ΕΞΟΔΟΣ

ΞΕΡΞΗΣ

Οιμέ !

Συμφορά μου, ὁ θαριόμοιρος ! τί 'τανε
 ἡ φριχτή κι ἡ πιό ἀπ' ὅλα ἀνεπάντεχη
 συμφορά πού μου σύντυχε ;
 μέ ποιά ἀνήμερη μάνητα ὁ δαίμονας
 στῶν Περσῶν τῆ γενιά πάνω χύμηξε !
 Ὁ ἄθλιος τί νά γενῶ ; μου κοπήκανε
 γόνα κι ἥπατα, πού εἶδα τῆς χώρας μου
 τούς γερόντους αὐτούς. Ἄχ, δέν ἦτανε
 θέ μου, μ' ὄλους τούς ἄλλους πού χάθηκαν
 νά μέ σκέπαζε
 τοῦ θανάτου κι ἐμένα ἡ μοίρα !

ΧΟΡΟΣ

Ὅχ ἀλί, βασιλιά ! τρισαλί μου
 ὁ γενναῖος μας στρατός κι ἡ Περσόνομη
 τρανή δόξα καί ἡρώων τό καύχημα
 πού τούς θέρισε
 τό δρεπάνι τοῦ Χάροντα τώρα.
 Θρηνεῖ ἡ χώρα τά νιάτα τοῦ τόπου της
 πού μακέλεψ' ὁ Ξέρξης στοιβάζοντας
 ἀπό Πέρσες τόν Ἄδη· κι ἀρίφνητοι
 χαροκόποι, ὄλο τ' ἄνθος τῆς χώρας μας,
 τοξομάχοι τρανοί, πλήθη ὀλόπυκνα,
 ἡ καλή ἀπαντοχή μας, ἀλίμονο,
 χίλιοι μύριοι γιά πάντα χαθήκανε·
 κι ἡ Ἀσία μαζί των στά γόνατα
 θλιθερά καί θαριά,
 βασιλιά μου, ἔχει γύρει.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι εἶμ' ἐγώ – νά μέ κλαῖς
 τόν τρισάθλιο – πού, ἀλίμονο,
 γιά δυστυχία ἐγεννήθηκα
 τῆς γενιᾶς καί τῆς χώρας μου.

ΧΟΡΟΣ

Κακόσυρτο ξεφωνητό,
 κακομελέτητο σκοπό
 Μαρριανδουοῦ θά βγάλω μοιρολόγου
 μέσα στά δάκρυά μου πνιχτό
 νά χαιρετήσω, ὀιμέ, τό γυρισμό σου.

ΞΕΡΞΗΣ

Κόψετε κλάμα κι ὄδυρμό
καί κακοβούητο στρίγκιασμα, ὀιμέ,
ἀφοῦ ἔτσι τώρα ἡ μοίρα μου
ἐνάντια ἔχει στραφεῖ γιά μέ.

ΧΟΡΟΣ

Θά σύρω, νάί, βαριόκλαυτο ὄδυρμό,
φόρο ἄξιο γιά τ' ἀνάκουστά μας πάθη,
πού πάνω μᾶς θαρέσανε στή θάλασσα
καί θρηνηλόγος τῆς γενιᾶς καί χώρας μας
θά σκούζω βουτημένος μέσ στό δάκρυ.

ΞΕΡΞΗΣ

Τῶν Ἴωνων ἦταν πού μᾶς ἄρπαξε
τῶν Ἴωνων ὁ καρaboμάχος
ὁ Ἄρης, πού βάρυν' ἀπ' τό μέρος τους,
θερίζοντας τή μαύρη ἄπλα τῆς θάλασσας
καί τούς κατάρατους γιαλοῦς καί βράχους.

ΧΟΡΟΣ

Ἦχου μου, σκούζω, μά ρωτῶ
γιά ὅλους νά μάθω, πού 'ν' οἱ τόσοι
οἱ φίλ' οἱ ἄλλοι ; πού οἱ πιστοί σου ἀκόλουθοι
ὁ Φαρανάκης, Σούσαντας
Πελάγwnας, Δοτάμης κι ὁ Ἀγδαθάτης,
Ψάμμης κι ὁ πού τ' Ἀγβάταν' ἄφησε
νά σ' ἀκλουθήσει Σουσιοκάνης ;

ΞΕΡΞΗΣ

Τούς ἄραχλους τούς ἄφησα,
ἀφοῦ ἀπό Τυριανή γαλέρα
βουλιάξανε, νά παραδέρνουνε
γύρω στής Σαλαμίνας τούς γιαλοῦς
χτυπώντας τήν τραχιά τήν ξέρα.

ΧΟΡΟΣ

Ἦχου μου, πού 'ναι κι Φαρνοῦχος σου,
πού 'ν' ὁ γενναῖος ὁ Ἀριόμαρδός σου ;
πού κι ὁ Σευάκης βασιλιάς,
ὁ Λίλαιος, ξακουστή γενιά,
ὁ Μέμφης, πού ὁ Ἰσταίχμας
Μασίστρας, Ἀρτεμβάρης, Θάρυβης,
σέ ρωτῶ πάλι, πές μας ;

ΞΕΡΞΗΣ

Ἦιμέ, ὀιμένα, τήν πανάρχαια
τή μισητήν Ἀθήνα ἦταν νά δοῦνε

κι ὅλοι τους τώρα μιά βουτιά,
 ἀλί μου, ἀλί μου, στή στεριά
 οἱ δόλιοι σπαρταροῦνε.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἀκόμα καί τόν πάντα σου πιστό
 μέσ στους πιστούς, τόν ὀφθαλμό σου,
 πού μύριους μύριους σοῦ μετροῦσε τό στρατό
 τόν Ἄλπιστο, τό γιό τοῦ Βαταβώχου,
 καί τό Σησάμα, τοῦ Μεγάβατου παιδί,
 τόν Πάρθο τό μεγάλο κι Ὀιθάρη
 τούς ἄφησες, τούς ἄφησες κι αὐτούς ἐκεῖ,
 ἀλί στους δύστυχους, ἀλί,
 συμφορές πῶς ἀπό συμφορές
 στους ξακουστούς Πέρσες νά λές.

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅχ, τί λαχτάρα καί καημό
 γιά τούς γενναίους μου τούς συντρόφους
 μοῦ ζωντανεύεις, ὅσο λές
 τ' ἀξέχαστα μαῦρα κακά !
 βογγάει μέσα μου ἡ καρδιά.

ΧΟΡΟΣ

Μ' ἀκόμα πόσους κι ἄλλους λαχταρῶ
 τόν π' ὀδηγοῦσε μύριους Μάρδους Ξάνθη
 καί τόν Ἀγχάρη καί τόν πολεμόχαρο
 Διάιξη καί τόν Ἀρσάμη
 τόν ἀρχικαβαλάρη,
 καί τό Δαδάκη καί τό Λύθιμνο,
 τόν Τόρμμο τόν ἀχόρταγο στή μάχη.
 Χάνω τό νοῦ, χάνω τό νοῦ,
 πού γύρω ἀπό τό τροχόσυρτο
 κουβούκλι σου δέ σ' ἀκλουθοῦν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πάνε χαθῆκαν ὅλ' αὐτοί, πού μοῦ ὀδηγοῦσαν τό στρατό.

ΧΟΡΟΣ

Πάνε χαθῆκαν, ὦ ντροπή, μέ θάνατο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ἄλί μου ἐγώ, ἀλί μου ἐγώ !

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί μου, ἀλί, ἀπό τό θεό
 τ' ἀνόρπιστο ἤβρε μας κακό.
 πῶς ξεχωρίζ' ἡ θεϊκιά
 κατάρρα, φανερά !

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσο μᾶς χτύπησε σκληρά γιά πάντα ἤ συμφορά !

ΧΟΡΟΣ

Μᾶς χτύπησε, φῶς φανερό.

ΞΕΡΞΗΣ

Μ' ἀνάκουστο ξολοθρεμό.

ΧΟΡΟΣ

“Ὡρα κακιά τά Ἴωνικά
σκαριά ἀντικρίσαμε σκαριά
καί βγήκε ὁ πόλεμος κακός
στό γένος τῶν Περσῶν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πῶς ὄχι ; ὦ χτύπημα βαρύ,
τόσος στρατός νά μοῦ χαθεῖ !

ΧΟΡΟΣ

Τί δέν ἐχάθη ἀπ' τήν πολλή
τή δύναμη τήν Περσική ;

ΞΕΡΞΗΣ

Βλέπεις τί μένει τώρα πιά
ἀπ' τή δική μου ἀρματωσιά.

ΞΕΡΞΗΣ

Τό βλέπω, βλέπω, ναί !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί τή σαῖτοδόχ' αὐτή –

ΧΟΡΟΣ

Τί λές ἀκόμα ἔχει σωθεῖ ;

ΞΕΡΞΗΣ

Τή βελοθήκη μοναχή.

ΧΟΡΟΣ

Καί πάρα λίγα ἀπό πολλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χάθηκε κάθε ἀπαντοχή.

ΧΟΡΟΣ

“Αχ, τῶν Ἴωνων ὁ στρατός
δέν φεύγει στόν ἐχθρόν ἐμπρός.

ΞΕΡΞΗΣ

Γενναῖος, ἀλήθεια, μά κακό
τέτοιο δέν ἔλπιζα νά δῶ.

ΧΟΡΟΣ

Θέλεις νά πεῖς γιά τό φευγιό
τοῦ τόσοσ πληθους καραβιῶν ;

ΑΙΣΧΥΛΟΥ

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσχις' άπάνω μου κι αυτά
τά ρούχα από τή συμφορά.

ΧΟΡΟΣ

Τό βλέπω, βλέπω, ναι !

ΞΕΡΞΗΣ

"Όσο νά κλάψεις λίγο 'ναι.

ΧΟΡΟΣ

Διπλά κακά καί τριδιπλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Λύπη σ' έμάς, του έχτρού χαρά.

ΧΟΡΟΣ

Καί μάς κοπήκαν τά φτερά'

ΞΕΡΞΗΣ

Πάει μου ή κάθε συνοδειά.

ΧΟΡΟΣ

Πού τούς δικούς μας, τρισαλιά,
βρήκε στό κύμα ώρα κακιά.

ΞΕΡΞΗΣ

Κλαίε καί κλαίε τά πάθη μου καί μέσα έρχου μαζί.

ΧΟΡΟΣ

"Ω πάθος, πάθος, τρισαλί !

ΧΟΡΟΣ

'Απ' άθλιους σ' άθλιους, δόσιμο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε μέ σπαραχή μαζί φωνή
άλι καί τρισαλί.

ΧΟΡΟΣ

Βαριά 'ναι, αλήθεια, ή συμφορά,
μά κι αυτό πάρα μέ πονεί.

ΞΕΡΞΗΣ

Σπάραζε, δέρνου, στέναζε γιά χάρη μου.

ΧΟΡΟΣ

Θρηνώ μέ πόνο καί καημό.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι αντίφωνο στους θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

Δέ λείπει, άφέντη, ή άφορμή.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε πιό σπαραχτά λοιπόν καί πιό ψηλά.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί καί τρισαλί !
 κι ἄθλια θά σμίξουν θλιβερά
 δερνοχτυπήματα ξανά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χτύπα τά στήθια καί οὐρλιαχτό χούγιαξε Μυσιανό.

ΧΟΡΟΣ

ὦ πόνοι, ὦ συμφορά !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί τό λευκό τό γένι σου τράβα τό μαδιστό.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά.

ΞΕΡΞΗΣ

Καί κόψε ὀξιά ξανά στριγκιά.

ΧΟΡΟΣ

Κι αὐτό θά κάμω, νά !

ΞΕΡΞΗΣ

Σκίζε τά ροῦχ' ἀπάνω σου μέ χέρια ἀψά.

ΧΟΡΟΣ

ὦ πόνοι, ὦ συμφορά !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί τό στρατό μας κλαίοντας τράβα σου τά μαλλιά.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά !

ΞΕΡΞΗΣ

Κι ἄς ρέουν τά μάτια σου ρονιά.

ΧΟΡΟΣ

Μέ πλημμυροῦνε, νά·

ΞΕΡΞΗΣ

Ἀντίφωνο στούς θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί καί τρισαλί !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί στά παλάτια σύρετε μέ θρήνο κι ἀναστεναγμό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί καί τρισαλίμονό μου ἐγώ!

ΞΕΡΞΗΣ

Μέσα στήν πόλη, ὄχοῦ βοή !

ΧΟΡΟΣ

Ἄληθεια, θρῆνος καὶ βοή.

ΞΕΞΗΣ

Σκούζετε, θλιθερή πομπή.

ΧΟΡΟΣ

Ὅχου, κακοπερπάτητη γῆ τῆς Περσίας γῆ !

ΞΕΞΗΣ

Ὅχου γι' αὐτούς πού χάθηκαν στά τρίσκαρμα σκαριά.

ΧΟΡΟΣ

Καί σένα τώρα προβοδῶ μέ κακοθρήνητα γουητά !

Β΄

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ

Ἐάν ἦταν δυνατό νά φανταστοῦμε ἕναν ἀρχαῖον Ἀθηναῖο τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα νά ζεῖ ἀνάμεσά μας καί ἀποφασίζαμε νά τόν διασκεδάσουμε πηγαίνοντάς τον στό θέατρο, γιά νά ἰδεῖ κάτι ἀνάλογο μέ τήν κωμωδία τῆς ἐποχῆς του, δέ θά ἔπρεπε νά τόν ὀδηγήσουμε στήν παράσταση μιᾶς σημερινῆς κωμωδίας. Γιατί ἡ σημερινή κωμωδία ἔχει μακρινό τῆς πρόγονο τή «νέα» πού λέμε ἑλληνική κωμωδία τοῦ 4ου καί τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα, αὐτή ὅμως, ὅσο καί νά φανεῖ παράξενο, χρωστάει πιά πολλά στήν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη παρά στήν ἀρχαία κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη καί τῶν ἄλλων ὁμοτέχνων του. Μόνο ἂν ὀδηγοῦσαμε τόν παλιό Ἀθηναῖο σέ μιάν ἐπιθεώρηση, μόνο ἐκεῖ θά ἔβρισκε ἴσως κάτι ἀπό τόν ἀέρα τῆς κωμωδίας τοῦ 5ου αἰώνα, μέ τήν ἐπικαιρῆ πολιτικῆ σάτιρα, τά ἀνοιχτά πειράγματα καί τό χαλαρό δέσιμο τῶν σκηνῶν μεταξύ τους.

Ἀντίστοιχα, ὁ σημερινός θεατής δέν μπορεῖ νά μπεῖ εὐκόλα στό νόημα μιᾶς ἀρχαίας ἀττικῆς κωμωδίας. Πολλά ἀπό τά στοιχεῖα τῆς εἶναι ἀνάγκη νά ἐξηγηθοῦν, πῶς ἀναπτύχθηκαν καί πῶς σιγά σιγά συγχωνεύτηκαν σ' ἕνα σύνολο. Ἐάν ἐξαιρέσουμε τό ἔργο τοῦ Πίνδαρου, δέν ὑπάρχει, νομίζω, ἄλλο ἀρχαῖο λογοτεχνικό εἶδος πού νά ἔχει περισσότερο τήν ἀνάγκη τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, γιά νά κατανοηθεῖ, ἀπό τήν ἀρχαία κωμωδία. Ἐξέτάσσομε τή γένεση καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀρχαίας κωμωδίας.

Ὅπως ὁ Παρθενώνας συνδυάζει τόν ἰωνικό μέ τό δωρικό ρυθμό, ὅπως ἡ τραγωδία ἀπαρτίστηκε ἀπό τό δωρικό χορικό καί τόν ἰωνικό διάλογο, ἔτσι καί ἡ ἀρχαία κωμωδία, γιά νά ὀλοκληρωθεῖ, χρειάστηκε νά συγκεράσει στοιχεῖα δωρικά καί ἰωνικά, κι ἄς εἶναι καθαρό κι αὐτή ἀττικό δημιούργημα. Ἀπό τά κυριότερα χαρακτηριστικά τῆς, τήν ἀπύλωτη βωμολοχία καί τήν ἀνίληη σάτιρα σύγχρονων γνωστῶν προσώπων, τό πρῶτο ἀρθῆκε ἀπό τίς αὐτοσχέδιες κωμικές παραστάσεις τῶν Δωριέων, τό δεύτερο, ἡ προσωπική σάτιρα, τό «λαμβίζειν», ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, εἶναι στοιχεῖο καθαρά ἰωνικό· δέν ἔχομε παρά νά θυμηθοῦμε τούς ἰάμβους τοῦ Ἀρχίλοχου.

Κωμωδία είναι ή ωδή, τό τραγούδι τοῦ κώμου. Κώμος στήν Ἀθήνα σημαίνει ἀρχικά μιά συντροφιά ἀπό ἄντρες, πού ὕστερα ἀπό γλέντι τριγυρνοῦν στοὺς δρόμους, ὄχι καί πολύ νηφάλιοι, τραγουδώντας, χειρονομώντας, πειράζοντας τούς διαβάτες καί συχνά λέγοντας πράγματα ὄχι καί πολύ κατάλληλα, γιά νά τ' ἀκούσουν τ' αὐτιά μιᾶς κοπέλας. Αὐτός ὁ χορός τῶν ἀντρῶν πού «κωμάζει», γλεντάει, ἀποτέλεσε τόν πυρήνα τῆς κωμωδίας. Τόν 6ο π.Χ. αἰώνα συνδέθηκε στήν Ἀττική μέ τό Διόνυσο κι ἔτσι παρουσιάζεται στίς γιορτές τοῦ θεοῦ, συχνά μασκαρεμένοι σέ διάφορα ζῶα, σέ κατσίκες, βοτράχους, μέλισσες, σφήκες, μερμήγκια, ἀκόμα καί σέ πουλιά καί σέ ψάρια.

Μέ κέντρο τά αὐτοσχέδια στήν ἀρχή τραγούδια τῶν χορευτῶν αὐτῶν, τούς ὄχι καί πολύ σεμνοὺς χορούς τους καί τά ἀνοιχτά πειράγματά τους σχηματίζεται σιγά σιγά ή ἀρχαία κωμωδία, ἀφομοιώνοντας καί ἄλλα στοιχεῖα ὥσπου νά πάρει τήν ὀριστική της μορφή. Ἐνα ἀπό τά πιό παλιά στοιχεῖα τῆς εἶναι ή παρὰ β α σ η. Ὁ χορός στήν ἀρχή τῆς παράστασης, συνοδευμένος ἀπό τόν ἴδιο τόν ποιητή, «παρέβαινε πρὸς τόν δῆμον», παρουσιάζοταν δηλαδή μπροστά στό λαό τῆς Ἀθήνας πού παρακολουθοῦσε τήν παράσταση· ἐκεῖ ὁ ποιητής μιλοῦσε ἀπευθείας στό κοινό, γιά νά τοῦ συστηθεῖ· ἔπειτα ὁ χορός ἔψαλλε μιά ὠδή, γιά νά τιμήσει κάποιο θεό, κι ἀκόμα ἔλεγε διάφορα πειράγματα γιά παρόντες καί ἀπόντες συντοπίτες.

Μέ τόν κώμο συνδέθηκε πολὺ νωρῖς κι ἓνα ἄλλο στοιχεῖο, ὁ ἀ γ ῶ ν α ς. Ἡ κωμωδία τόν δανείστηκε, φαίνεται, ἀπό τοῦ Ἐπίχαρμου τά «δράματα», ὅπως λέγονταν τότε, τίς κωμωδίες, θά λέγαμε ἔμεις σήμερα. Ὁ Ἐπίχαρμος ἦταν Δωριέας καί καταγόταν ἀπό τά Μέγαρα τῆς Σικελίας. Στόν ἀγῶνα παρουσιάζονται δύο πρόσωπα, πολλές φορές ἀλληγορικά ή καί ὁ χορός μοιρασμένος σέ δύο, νά συζητοῦν μαλώνοντας γιά τό ποιός ἀπό τούς δύο ἔχει δίκιο σ' ἓνα ζήτημα, ποιός εἶναι καλύτερος κτλ. Ἐτσι στοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνη μαλώνει ὁ Αἰσχύλος μέ τόν Εὐριπίδη, ποιός εἶναι ἀνώτερος τραγικός ποιητής. Σέ μιά κωμωδία τοῦ Ἐπίχαρμου μάλωναν ή Γῆ καί ή Θάλασσα, ποιά εἶναι περισότερο ὠφέλιμη στόν ἄνθρωπο.

Τό τρίτο στοιχεῖο, αὐτό ἐξάπαντος δωρικό, παρμένο ἀπό τίς δωρικές λαϊκές παραστάσεις, εἶναι οἱ ἠθοποιοί. Οἱ ἠθοποιοί τῆς κωμωδίας ἔχουν κωμικά φουσκωμένες κοιλιές καί ὀπίσθια καί φοροῦν μάσκες κωμικές καί φαλλό. Ὁ φαλλός εἶχε ἀρχικά μαγική - θρησκευτική σημασία καί συμβόλιζε τή γονιμότητα. Τόν περιέφεραν ὀμάδες «κωμαζόντων» ὑμνώντας τή δύναμή του μέ αὐτοσχέδια τραγούδια – τά περιφῆμα φ α λ λ ι κ ά. Ἀργότερα συνδέθηκε μέ τό Διόνυσο· οἱ ἠθοποιοί τῆς κωμωδίας μέ τό νά τόν φοροῦν

ἔδειχναν πὼς ἀνήκουν στὸ θίασο τοῦ θεοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἓνα τέτοιο σύμβολο τόνιζε τὸ κωμικὸ στοιχεῖο στὴν ἐμφάνισή τους, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ μάσκες καὶ τὰ φουσκωμένα ὀπίσθια, καὶ ἔδειχνε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ ποιά σφαῖρα θ' ἀντιλοῦσαν τ' ἀστεῖα τους.

Ποιὸ τὸ ἔργο τῶν ἠθοποιῶν αὐτῶν στὴν πρωταρχική, μισοαυτοσχέδια κωμωδία ; Ὑστερα ἀπὸ τὴν παράβαση τοῦ χοροῦ καὶ τὸν ἄγωνα, οἱ ἠθοποιοὶ ἔπαιζαν διάφορες κωμικὲς σκηνές, χωρὶς μεγάλη σχέση μετὰ τὰ προηγούμενα, μὲ ἀτέλειωτους καθγάδες, ὅπου οἱ δρισιές καὶ ὄμοιολογίες ἀφθονοῦσαν καὶ συχνὰ ἔπεφτε ξύλο ὄχι λίγο. Ἡ κωμωδία τελείωνε τότε κατὰ κανόνα μ' ἓνα γλέντι.

Πολλὴν ὥρα δὲν κρατοῦσε, βέβαια, μιά τέτοια κωμωδία· ἀναφέρονται ἔργα, κάπως νεώτερα μάλιστα, μὲ 300 μόνο στίχους. Οὔτε καὶ μεγάλη ἐνότητα εἶχε. Αὐτὸ πού γύρευαν οἱ ποιητές τῆς ἦταν ὄχι τόσο νὰ δώσουν ἓνα σφιχτὰ δεμένο καὶ καλὰ ἀρχιτεκτονημένο σύνολο· πιο πολὺ νὰ ἐπινοήσουν σκηνές ὅσο γίνεται πιο φανταστικὲς καὶ διασκεδαστικὲς. Σκοπὸς τους ἦταν νὰ προκαλέσουν τὸ πλατὺ γέλιο τῶν ἀκροατῶν, λυτρώνοντάς τους ἀπὸ τίς θλίψεις καὶ τίς ἔγνοιες τῆς καθημερινῆς ζωῆς· «ἔχει δέ ἡ κωμωδία μητέρα τὸν γέλωτα», λέει κάποιος ἀρχαῖος κριτικὸς. Τοὺς ἀρέσει νὰ περιγράφουν μὲ κάθε λεπτομέρεια τὰ παλιὰ εὐτυχημένα χρόνια, τότε πού βασίλευε ὁ Κρόνος, πρὶν ἀπὸ τὸν Δία, τότε πού δέναν τοὺς σκύλους μὲ τὰ λουκάνικα καὶ τὰ τραπέζια στρώνονταν μόνον τους καὶ τὰ φαγιά φύτρωναν στὰ δέντρα καὶ ἅμα περνοῦσε, πετοῦσαν στὸ στόμα σου παρακαλώντας σε νὰ τὰ φᾶς. Κατεβάζουν τοὺς ἥρωές τους δίχως δυσκολία στὸν Ἄδη ἢ τοὺς ἀνεβάζουν στὸν οὐρανὸ, καθάλα στὰ πιο ἀπίθανα ζῶα· ἀνεβάζουν ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμο πεθαμένους, παρουσιάζουν ἀκόμα πλῆθος ἀλληγορικὰ πρόσωπα.

Ἕνα παράδειγμα, ἂν καὶ κάπως νεώτερο, γιὰ τὴ χρησιμοποίησι ἀλληγορικῶν προσώπων : Ὁ κωμικὸς Κρατῖνος, πειραγμένος ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του τὸν Ἀριστοφάνη, πού στοὺς «Ἰππεῖς» του εἶχε μιλήσει γι' αὐτόν σάν γιὰ μιά περασμένη πιά δόξα τῆς κωμικῆς τέχνης, τόσο γέρος πού ἦταν καὶ ἔκδοτος στὸ κρασί, δέ δίστασε νὰ διακωμωδήσει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του παρουσιάζοντάς τον πάνω στὴν κωμικὴ σκηνή, νὰ ἔχει γυναῖκα του στεφανωτικὴ τὴν κωμωδία καὶ φιλενάδα του τὴ Μέθη. Τὸ ἔργο δὲ μᾶς σώζεται· σκεφεῖτε δμως τὴν πρωτοτυπία τῆς ἐπινόησης καὶ τὴν κωμικότητα μιᾶς σκηνῆς, ὅπου ἡ νόμιμη γυναῖκα καὶ ἡ παράνομη, ἡ κυρία Κωμωδία καὶ ἡ δεσποινὶς Μέθη, θά τραβολογοῦσαν τὸ γερο-Κρατῖνο, ποιά θά τὸν πάρει μὲ τὸ μέρος τῆς.

Ἀπὸ τὰ 486 π.Χ. ἡ κωμωδία ἔχει γίνῃ ἐπίσημα δεκτὴ στὰ Μεγάλα Δι-

ονύσια. Ὑστερα ἀπό σαράντα χρόνια ἔγινε καί στά Λήναια ἐπίσημα δεκτή. Πρωτύτερα οἱ κωμωδίες παίζονταν στή γιορτή αὐτή ἀπό ἐθελοντές. Ἀπό τίς χρονολογίες αὐτές ὁ ἐπώνυμος ἄρχων ἢ ὁ βασιλεὺς ὀριζαν σέ κάθε γιορτή τοὺς χορηγούς, πού θά πλήρωναν τά ἔξοδα τῆς ἐτοιμασίας τοῦ χοροῦ γιά πέντε κωμωδίες· ὀριζαν ἀκόμα καί βραβεῖα γιά τίς καλύτερες. Ὅσο περνοῦν τά χρόνια, καθώς πιά βρισκόμαστε στή μεγάλη ἀκμή τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἡ κωμωδία φτάνει στήν τελείωσή της. Στά χέρια ποιητῶν πολύ μεγάλων, ὅπως ὁ Κρατίνος, ὁ Ἀριστοφάνης καί ὁ Εὐπολις, καί ἐπηρεασμένη εὐεργετικά ἀπό τή σύγχρονή της τραγωδία, ἡ κωμωδία ἀποκτᾶ ἐνότητα καί ἔκταση μεγαλύτερη. Ἡ παράδοση μεταφέρεται τώρα στή μέση τοῦ ἔργου, κρατιέται ὅμως πάντα ἄσχετη μέ τήν ὑπόθεσή του. Σ' αὐτήν βρῖσκει τώρα συχνά ὁ χορός τήν εὐκαιρία νά παινεύσει τήν τέχνη τοῦ ποιητῆ, νά κατηγορήσει τοὺς ὁμότεχούς του, ὅτι δέν ἀξίζουν ἢ ὅτι ἔκλεψαν δικά του ἐπινοήματα, νά παραπονεθεῖ γιὰτί στήν προηγούμενη γιορτή δέν ἔδωσαν σ' αὐτόν τό βραβεῖο νά τά βάλει μέ τοὺς πολιτικούς κ.ἄ.π. Ἡ βωμολοχία ἔχει περιοριστεῖ κάπως, καθόλου ὅμως ἡ προσωπική σάτιρα· ἀπεναντίας αὐτή ἔχει δυναμώσει καί ἀπλώσει σέ ὅλα τά μέρη τῆς κωμωδίας.

Ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε δώσει στήν κωμωδία τό δικαίωμα τῆς παρησίας, τό δικαίωμα νά τά λέει ὅλα, χωρίς νά φοβᾶται ὁ ποιητής τῆς μήπως τόν καταγγείλουν γιά συκοφαντία καί ἐξύβριση, ἔτσι πού τόν προστάτευε ὁ ἱερός νόμος τοῦ θεοῦ Διονύσου. Θά πηγαίναμε μακριά, ἂν ζητούσαμε νά μελετήσουμε τοὺς κοινωνικούς καί πολιτικούς ὄρους πού δοήθησαν στό νά πάρει ἡ κωμωδία μιὰ τέτοιαν ἐλευθερία. Ἐνα εἶναι βέβαιο : ὅσο κι ἂν προσπάθησαν οἱ πολιτικοί νά σταματήσουν τό κακό, τό ὄνομα σ τὶ κ ω μ φ δ ε ἰ ν, τό νά διασύρει δηλαδή ἡ κωμωδία ὄχι μόνο τή δημόσια, ἀλλά καί τήν ἰδιωτική ζωὴ κάθε πολίτη μέ τ' ὄνομά του, ἔμεινε ἀπόλυτο δικαίωμά της, καί μόλις στό τέλος τοῦ 5ου αἰώνα, ὅταν πιά ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε γονατίσει ὕστερα ἀπό τήν ἦττα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τό ὄνομα σ τὶ κ ω μ φ δ ε ἰ ν λιγοστεύει στό ἐλάχιστο, γιά νά χαθεῖ ἐντελῶς ἀργότερα.

Τί ἀπό τίς κακίες καί τίς ἀδυναμίες πού ἀποδίδει ἡ κωμωδία στά θέματα της εἶναι ἀληθινό καί τί ψεύτικο, δέν μπορούμε πάντα νά τό ξεχωρίσουμε σήμερα. Τό βέβαιο εἶναι πῶς στήν προσωπική σάτιρα, πού ἀρχικά δέν εἶχε ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τό νά διασκεδάξει τό ἀκροατήριο, στά χρόνια τῶν τριῶν μεγάλων κωμικῶν δοκιμάζουν νά δώσουν ἕνα κάπως σοβαρότερο νόημα.

Ἀπὸ τήν τραγωδία δέ διδάχτηκε ἡ κωμωδία τήν ἐνότητα τοῦ μύθου

μόνο· οὔτε θά ἐξαντλούσαμε τήν ἐπίδραση τῆς τραγωδίας πάνω στήν κωμωδία, ἂν ἀναφέραμε ὀρισμένες τεχνικές λεπτομέρειες πού πήρε ἡ δευτέρα ἀπό τήν πρώτη. Πιό μεγάλη σημασία ἀπό ὅλα αὐτά ἔχει τό ὅτι ἡ κωμωδία ἔρχεται σιγά σιγά στήν ἐπίγνωση πώς ἡ ἀποστολή τῆς εἶναι παράλληλη μέ τῆς τραγωδίας, νά βοηθεῖ δηλαδή κι αὐτή στήν προκοπή τῆς πολιτείας μέ τό νά χτυπάει κάθε παρανομία καί κακία. Ἱερός εἶναι καί τῆς κωμωδίας ὁ χορός καί τό χρέος του εἶναι «χρησά τῆ πόλει συμπαρανεῖν καί διδάσκειν». Δέν τοῦ φτάνει πιά νά εἶναι μόνο «χαρίζεις», νά δίνει δηλαδή μόνο εὐχαρίστηση μέ τά ἀστεῖα του· θέλει νά εἶναι καί ὠφέλιμος. Δημόσια μάστιγα, ὅπως ρητά λέγεται, θέλει νά εἶναι, γιά νά τιμωρεῖ τούς κακοῦς πολίτες. Τό «παιδεύειν ἀνθρώπους καί βελτίους ἀπεργάζεσθαι», τό νά μορφώνει τούς ἀνθρώπους καί νά τούς κάνει καλύτερους, δέ μένει προνόμιο τῆς τραγωδίας· μιά τέτοια ἀποστολή διεκδικεῖ τώρα καί ἡ κωμωδία.

Ἔτσι, ὁ κωμικός ποιητής καταπιάνεται νά κρίνει ὅλα τά σημαντικά καί ἀσήμαντα πρόσωπα τοῦ καιροῦ του, πιό πολύ τούς πολιτικούς, ἀλλά καί τούς στρατηγούς, τούς φιλόσοφους, τούς ρήτορες, τούς μάντιδες, τούς ποιητές, τούς μουσικούς. Ἀκόμα παίρνει θέση ἀπέναντι σέ κάθε σοβαρό πολιτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό, ἠθικό κλπ. πρόβλημα τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Ἄριστοφάνης καί ὁ Εὐπολις ἀρχίζουν τή συγγραφική τους δράση γύρω στά 430 π.Χ., μιά γενιά πιό παλιός εἶναι ὁ Κρατίνος. Εἶναι τά πιό δοξασμένα, μά καί πιό ταραγμένα χρόνια τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, στήν ἀρχή μέ τό μεγάλο Περικλή προστάτη τοῦ δήμου, ἔπειτα μέ τούς διάφορους δημαγωγούς μέσα στίς περιπέτειες τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Εἶναι τά χρόνια πού οἱ σοφιστές πλημμυρίζουν τήν Ἀθήνα, ἀπαρηγέτες τῆς παλιᾶς παράδοσης καί διαλαλητές μιᾶς καινούριας σοφίας. Εἶναι τά χρόνια πού ὁ Εὐριπίδης κατεβάξει τούς παλιούς τιμημένους ἥρωες τοῦ μύθου στό ἐπίπεδο τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ὅλο πάθη καί μικρότητες. Φιλοσοφία, ποίηση, μουσική - ὅλα ἀφήνουν τούς παλιούς δοκιμασμένους δρόμους καί παλεύουν ν' ἀνοίξουν καινούριους.

Ἀπέναντι σέ ὅλη αὐτή τήν ἀνανεωτική καί καταλυτική κίνηση θ' ἀνταχτεῖ ἡ κωμωδία. Θά ὑπερασπιστεῖ μέ πείσμα τά παλιά ἰδανικά καί θά χτυπήσει δίχως ἔλεος τούς ἐκπροσώπους κάθε νεωτερισμοῦ. Θά πάρει συντηρητική στάση στό πρόβλημα τῆς παιδείας, τῆς ποίησης, τῆς μουσικῆς, ἀκόμα θά χτυπήσει τούς φιλοπόλεμους καί θά προπαγανδίσει γιά τήν εἰρήνη μέ τούς Σπαρτιάτες. Ἄν τά ὅπλα τῆς κωμωδίας δύναι πάντα τίμια, αὐτό δέν ἔχει σημασία, ὅταν πολεμᾶς μέ τή σάτιρα. Ποιός κωμικός, ὅσο καί νά κολακεύεται νά πιστεῦει πώς ἡ σάτιρά του ἔχει μορφωτικούς σκοπούς. Διστάζει ποτέ νά φτάσει στήν ὑπερβολή ἢ καί στό ψέμα, ὅταν νιώθει πώς μέ

τόν τρόπο αυτό θά διασύρει πιό πολύ τόν αντίπαλο καί θά προκαλέσει πιό άφθονο τό γέλιο τών άκροατῶν του ;

Συνηθίζουν νά πιστεύουν πώς οί ποιητές τῆς άρχαίας κωμωδίας ανήκουν στούς αντιδραστικούς άριστοκρατικούς κύκλους τῆς Ἀθήνας, πού αντιπολιτεύονταν τήν άκρατη δημοκρατία τοῦ καιροῦ τους καί πολεμοῦσαν κάθε νεωτερισμό πού κατάστρεφε τήν παλιά τάξη. Ἄν κρίνουμε ἀπό τά κείμενα τῶν κωμικῶν, ἡ κρίση αὐτή εἶναι βέβαια ἀπόλυτα σωστή. Τό ζήτημα ὅμως ἀπαιτεῖ κάπως βαθύτερην ἐξέταση· γιατί εἶναι φυσικό νά ρωτηθεῖ κανεῖς : Καλά, μέσα σέ τόσους κωμικούς ποιητές δέ βρέθηκαν μερικοί, πού νά ἔχουν δημοκρατικά φρονήματα ; Τό ἀντερώτημα εἶναι : καί τί δουλειά θά ἔπρεπε ὁ κωμικός νά κάνει, γιά νά τόν πιστέψουμε δημοκρατικό ; Νά ἐπαινέσει τή δημοκρατία τῆς ἐποχῆς του καί τούς ἡγέτες τῆς ; Μά τῆς κωμικῆς τέχνης ἔργο εἶναι νά προκαλεῖ τό γέλιο κοροϊδεύοντας, ὄχι νά σοβαρολογεῖ ἐπαινώντας. Νά χτυπήσει πάλι τούς αντιδραστικούς άριστοκράτες ; Μά αὐτοί ἦταν ἀπό πολλά χρόνια τώρα ἔξω ἀπό τήν ἐξουσία. Τί νόημα ἔχει νά χτυπᾷς αὐτόν πού κείτεται δίχως δύναμη ; Καί τί ἐνδιαφέρον μπορεῖ νά γεννήσει μιᾶ σάτιρα ἀνεπίκαιρη, πού ἀναφέρεται εἴτε σέ καιρούς περασμένους εἴτε σέ καταστάσεις ἀνύπαρχτες ; Τό ἴδιο ἀνεπίκαιρο καί δίχως ἐνδιαφέρον θά ἦταν, ἂν οἱ κωμικοί τά ἔβαζαν μέ τίς παλιές ιδέες, γιά νά ὑποστηρίξουν τά καινούρια πνευματικά κινήματα στή φιλοσοφία, στήν ἐκπαίδευση, στήν ποίηση, στή μουσική. Ἄς μήν ξεχνοῦμε, μέσα στά ἄλλα, πώς τό καινούριο δίνει πολύ πιό πρόσφορο ἔδαφος γιά σάτιρα παρά τό παλιό καί καθιερωμένο.

Μέ δυό λόγια : οἱ κωμικοί ανήκουν πάντα στήν αντιπολίτευση, ἀκριβῶς γιατί εἶναι κωμικοί. Ἄφου τήν ἐποχή πού ἐξετάζομε ἐπικρατοῦσε ἡ δημοκρατία καί, στό πνευματικό πεδίο, οἱ νεωτεριστικές τάσεις, φυσικό ἦταν αὐτά νά κοροϊδέσουν. Ἀλλιῶς θά ἔπρεπε νά γίνουν ποιητές ἐγκωμίων, ὕμνογράφοι, ρήτορες, ὅ,τι ἄλλο θέλετε, μόνο κωμικοί ὄχι. Ὅπου οἱ κωμικοί ἐπαινοῦν – παλιούς πολιτικούς, στρατηγούς, ποιητές –, τούς ἐπαινοῦν μόνον καί μόνο γιά νά δυναμώσουν μέ τήν ἀντίθεση τίς κατηγορίες τους γιά τούς ζωντανούς.

Οἱ κωμικοί στά πολιτικά τους φρονήματα δέν ἦταν λιγότερο δημοκρατικοί ἀπό τούς άκροατές τους, πού γελοῦσαν μέ ὄλη τους τήν καρδιά ἀκούγοντας νά τούς κοροϊδεῦν τούς άρχηγούς τους καί τό πολιτικό τους σύστημα. Φαντάζεστε πώς οἱ κωμικοί ποιητές ἦταν τόσο ἀνόητοι νά μήν καταλαβαίνουν πώς ἡ δημοκρατία, αὐτή πού κοροΐδευαν ἀνήλεα, αὐτή ἀκριβῶς, μέ τήν ἀπόλυτη ἐλευθερία πού ἔδινε στόν πολίτη, εἶχε δώσει καί σέ κείνους τό δικαίωμα νά ἀσκοῦν τή σάτιρά τους δίχως φόβο ; Ποιά πολι-

τεία συντηρητική, σάν αὐτή πού δείχνουν πώς ὄνειρεύονται οἱ κωμικοί, ποιά θά τούς ἄφηνε νά κοροϊδέψουν τόν ἀρχηγό της, πώς εἶχε π.χ. ἕνα κεφάλι «ἐνδεκάκλινον», πού ἤθελε ἔντεκα κρεβάτια, γιά νά μπορεῖ νά ξαπλώσει ; Νά τόν παρουσιάσουν ἄλλοῦ τύρανο, ἄλλοῦ φοβιταῖαρχο, ἄλλοῦ ν' ἀποφασίζει ν' ἀνοίξει πόλεμο γιά τό χατίρι μιᾶς γυναικάς μόνο, ἄλλοῦ γιά ἄλλους λόγους ; Καί ὅμως ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιτρέψει στοὺς κωμικούς νά τὰ ποῦν ὅλα αὐτά γιά τό πιό μεγάλο της τέκνο, τόν Περικλή.

Ἔστερα ἀπό τή σύντομη αὐτή εἰσαγωγή στήν ἀρχαία κωμωδία περιορίζομαστε νά δώσουμε κι' ἐλάχιστες γενικές πληροφορίες γιά τή ζωὴ καί τό ἔργο τοῦ ποιητῆ.

Ὁ Ἄριστοφάνης γεννήθηκε γύρω στά 445 π.Χ. στήν Ἀθήνα, ὅπου καί πέρασε ὅλη του τή ζωή. Σύγχρονοί του, ἄν καί ποιός λίγο ποιός πολύ μεγαλύτεροι, ὁ Σοφοκλῆς καί ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἡρόδοτος καί ὁ Θουκυδίδης. Ὅταν κατάλαβε τόν ἑαυτό του, στήν Ἀκρόπολη ὑψωνόταν ὁ Παρθενώνας καί τὰ Προπύλαια· ἐφηβος εἶδε νά χτίζεται ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καί ν' ἀρχίζουν οἱ ἐργασίες γιά τό Ἐρέχθειο. Ἦταν μόλις δεκαοχτώ χρονῶν, ὅταν ἔγραψε τό πρῶτο του ἔργο, τοὺς «Δαιταλεῖς», στά 427. Τήν κωμωδία αὐτή, πού δέ μᾶς σώζεται, τήν παρουσίασε στό κοινό μέ ξένο ὄνομα, ὄχι μέ τό δικό του, ἔτσι νέος πού ἦταν. Τό σύστημα αὐτό τό ἀκολούθησε καί ἀργότερα ἀρκετές φορές, καί ὅταν πιά ἡ ἡλικία δέν τόν ἐμπόδιζε. Μετά ἕνα χρόνο γράφει τοὺς «Βαθυλώνιους», τόν ἀκόλουθο, εἴκοσι χρονῶν, τοὺς «Ἀχαρνεῖς». Εἰκοσιενός χρονῶν διδάσκει μέ τ' ὄνομά του τοὺς «Ἰππεῖς», εἰκοσιδύο τίς «Νεφέλες», εἰκοσιτριῶν τίς «Σφήκες» καί ἄλλο ἕνα ἔργο πού δέ σώζεται σήμερα. Σαράντα χρονῶν, τό 405, διδάσκει μέ τ' ὄνομα τοῦ Φιλωνίδη τοὺς «Βατραχούς», πού γράφτηκαν τό 406. Ἔτσι συνεχίζει σέ ὅλη του τή ζωή μέ ἀκούραστη γονιμότητα. Ἐγραψε πάνω ἀπό σαράντα κωμωδίες· ἀπό αὐτές σώζονται μόνο οἱ ἔντεκα. Τό τελευταῖο ἔργο πού δίδαξε στά 388, ὁ «Πλοῦτος», ἀνήκει πιά στή «μέση» πού λέμε κωμωδία, ὄχι στήν ἀρχαία. Λίγο πιό ἔστερα, γύρω στά 385, πρέπει νά πέθανε.

Στό θάνατό του, τή θεία τέχνη του δέ βρέθηκε ἄλλος νά τήν ὑμνήσει ὠραιότερα ἀπό τόν Πλάτωνα μέ τό σύντομο ἐπίγραμμα του :

«Οἱ Χάριτες ναό γυρεύοντας γερό, πού νά μὴν πέσει,
νά κάτσουν μέσα, τήν ψυχὴ τοῦ Ἄριστοφάνη ἐδῶχαν».

Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

- 431 Ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ βασιλιάς τῶν Σπαρτιατῶν Ἀρχίδαμος κάνει τήν πρώτη εἰσβολή του στήν Ἀττική· λεηλασία τῶν Ἀχαρνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι διώχνουν τούς Αἰγινήτες ἀπό τό νησί τους. Εἰσβολή τοῦ Περικλή στή Μεγαρίδα.
- 430 Λοιμός. Οἱ Σπαρτιάτες ἀπορρίπτουν προτάσεις τῶν Ἀθηναίων γιά εἰρήνη.
- 429 Οἱ Ἀθηναῖοι παίρνουν τήν Ποτίδαια. Θάνατος τοῦ Περικλή.
- 428 Ἀποστασία τῆς Λέσβου.
- 427 *Δαιταλῆς* (κωμωδία πού δέ σώζεται). Καταστολή τῆς ἀποστασίας τῆς Λέσβου· σφαγή χίλιων Μυτηληνίων.
- 426 Διονύσια : *Βαθυλώνιοι* (κωμωδία χαμένη).
- 425 Λήναια : *Ἀχαρνῆς*. Ἀποκλεισμός Σπαρτιατῶν στή Σφακτηρία. Αὐγουστος : Θρίαμβος τοῦ Κλέωνα στή Σφακτηρία. Ἀπόρριψη προτάσεων τῶν Λακεδαιμονίων γιά εἰρήνη.
- 424 Λήναια : *Ἰππῆς*. *Ἐκάδη* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀπρίλης : Ὁ Κλέωνας ἐκλέγεται στρατηγός. Καλοκαίρι : Ἐκστρατεία τοῦ Βρασίδα στή Μακεδονία. Χειμῶνας : Οἱ Βοιωτοί νικοῦν τούς Ἀθηναίους στό Δῆλιο.
- 423 Διονύσια : *Νεφέλαι*. Ἀνακωχή Ἀθηναίων καί Σπαρτιατῶν γιά ἓνα χρόνο.
- 422 Λήναια : *Σφῆκες*. Φθινόπωρο : Θάνατος τοῦ Βρασίδα καί τοῦ Κλέωνα.
- 421 Διονύσια : *Εἰρήνη*. «Νικίειος» εἰρήνη.
- 420 Ὁ Ἀλκιδιάδης στρατηγός. Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μέ τούς Ἀργεῖους, τούς Ἡλείους καί τούς Μαντινεῖς.
- 419 Οἱ Ἀργεῖοι κατά συμβουλή τοῦ Ἀλκιδιάδη καί μέ ἀττική βοήθεια κάνουν ἐπίθεση στήν Ἐπίδαυρο.
- 418 Οἱ ἐχθροπραξίες Ἀθήνας – Σπάρτης ξαναρχίζουν.
- 417 Σύμπραξη Ἀλκιδιάδη καί ὀλιγαρχικῶν· ἐκλέγονται στρατηγοί αὐτός καί ὁ Νικίας. Ἐξοστρακισμός τοῦ Ὑπέρολου.
- 416 Χειμῶνας : Ἀπάνθρωπη μεταχείριση τῶν Μηλιῶν ἀπό τούς Ἀθηναίους· σφαγή τῶν ἀντρῶν, ἐξανδραποδισμός τῶν γυναικῶν καί τῶν παιδιῶν.
- 415 *Τρωάδες* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀκρωτηριασμός τῶν ἐρμῶν. Ἐκστρατεία στή Σικελία. Ἀνάκληση καί φυγή τοῦ Ἀλκιδιάδη.

- 414 Διονύσια : *Ὁρνιθες*.
- 413 Καταστροφή τῶν Ἀθηναίων στή Σικελία.
- 412 Ἑλένη τοῦ Εὐριπίδη. Ἀνδρομέδα τοῦ ἴδιου. Συνθήκη Σπαρτιατῶν – Τισσαφέρην· ἀναγνώριση περσικῆς κυριαρχίας ἐπάνω στίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Ἀσίας· συντήρηση τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου ἀπό τούς Πέρσες.
- 411 Λήναια : *Λυσιστράτη*. Διονύσια : *Θεσμοφοριάζουσαι*. Μάρτης : Ὀλιγαρχικό κίνημα στήν Ἀθήνα· βουλή τῶν 400. Ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδη ἀπό τήν ἔξορία. Τό ὀλιγαρχικό καθεστῶς μετριάζεται κι ἔπειτα πέφτει.
- 410 Στρατιωτικές ἐπιτυχίες τοῦ Ἀλκιβιάδη.
- 409 *Φιλοκτήτης* τοῦ Σοφοκλή.
- 408 Ὁρέστης τοῦ Εὐριπίδη.
- 407 Ἐπιστροφή τοῦ Ἀλκιβιάδη στήν Ἀθήνα.
- 406 Ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες. Θάνατος τοῦ Εὐριπίδη καί ἀργότερα καί τοῦ Σοφοκλή.
- 405 Λήναια : *Βάτραχοι*.
- 404 Ἦττα τῶν Ἀθηναίων. Καταστροφή τῶν μακρῶν τειχῶν. Τριάντα τύραννοι.
- 403 Ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στήν Ἀθήνα. Ἀμνηστία.
- 401 Μάχη Κύρου καί Ἀρταξέρξη στά Κούναξα.
- 399 Θάνατος τοῦ Σωκράτη.
- 395 Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μέ τούς Θηβαίους, τούς Κορίνθιους καί τούς Ἀργεῖους.
- 394 Ὁ Ἀγησίλαος νικά τούς Ἀθηναίους καί τούς συμμάχους τους κοντά στήν Κορώνεια, ὁ Κόνωνας νικά τούς Σπαρτιάτες σέ ναυμαχία κοντά στήν Κνίδα.
- 392 Ἐκκλησιάζουσαι.
- 388 Πλούτος.

ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ τρεις μεγάλους αρχαίους τραγικούς ποιός ήταν ο μεγαλύτερος ; Πολλά σημάδια δείχνουν πώς ο Ἀριστοφάνης βρισκόταν κάτω από τη γοητεία της ποίησης του Εὐριπίδη, γοητεία πού θά ἤθελε ἴσως μά πού δέν μπορούσε νά τῆς ξεφύγει. Τόν Εὐριπίδη τόν ἔνωθε βαθιά, τόν παρακολούθησε, τόν μελετοῦσε, τόν ἤξερε σχεδόν ἀπ' ἔξω, ἦταν τόσο ἐξοικειωμένος μέ τό ὕφος του, ὥστε μπορούσε πολύ εὐκόλα καί ἄνετα νά τόν μιμηθεῖ ἢ νά τόν παρωδήσει. Ἀντιστεκόταν ὁμως στό μάγεμα αὐτό καί δύσκολα τό ὁμολογοῦσε. Γιατί στόν Εὐριπίδη ὑπῆρχαν καί πολλά στοιχεία πού ξυπνοῦσαν μέσα στοῦ Ἀριστοφάνη τήν ψυχή τῆ δυσφορία, τήν ἀγανάκτηση καί τό μίσος.

Ὁ Εὐριπίδης, ἀνήσυχο ἐρευνητικό πνεῦμα καί τολμηρός καλλιτέχνης, εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τοῦς προκατόχους του σέ πολλά καί εἶχε κάμει πολλούς νεωτερισμούς. Οἱ καινούριες καλλιτεχνικές μορφές, πού εἶχε πλάσει, στή σύνθεση, στά πρόσωπα, στό ὕφος, στοῦς λυρικούς τρόπους, στή μουσική, δέν μπορούσαν νά ἔχουν ἀλήχηση πάντα στήν ψυχρή ἐνός συντηρητικοῦ καί νοσταλγοῦ τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ὅπως ἦταν ὁ Ἀριστοφάνης. Ἐπειτα ἡ ἐλεύθερη καί προοδευτική γενικά στάση του ἀπέναντι στά κοινωνικά, πολιτικά, θρησκευτικά καί φιλοσοφικά προβλήματα ἐνοχλοῦσε καί ἐρέθιζε τόν κωμικό μας ὅσο καί ἡ τέχνη του καί ἀκόμα ἴσως πιο πολύ. Καί στό ἐρώτημα ποιός τραγικός ἦταν ὁ πιο μέγας, ὁ Ἀριστοφάνης, βασισμένος σέ ὑποκειμενικά κριτήρια καί αἰσθητικά καί ἐξωαισθητικά, δέ δυσκολευόταν ν' ἀπαντήσει : πρῶτος ὁ Αἰσχύλος, δεύτερος ὁ Σοφοκλῆς, τρίτος ὁ Εὐριπίδης.

Ὁ Αἰσχύλος, ὁ παλιός, ὁ Μαραθωνομάχος, ἦταν ὁ ἐκπρόσωπος τῆς λαμπρῆς, τῆς ἀντρίκειας, τῆς αὐστηρῆς καί λιτῆς Ἀθήνας τοῦ παλιοῦ καιροῦ, τῆς Ἀθήνας πού πολεμοῦσε τοῦς βαρβάρους καί ὄχι ἄλλους Ἕλληνες, τῆς Ἀθήνας πού – κατά τόν Ἀριστοφάνη – δέν εἶχε ἀκόμα χαλάσει ἀπό τά διδάγματα τῶν σοφιστῶν καί τῶν φιλοσόφων, ἀπό τοῦς νεωτερισμούς τῶν νέων ποιητῶν καί μουσικῶν καί ἀπό τό ἀνέβασμα τοῦ δήμου· καί ὄχι μόνο ἐκπρόσωπός της, καί παραπάνω· πλάστης καί δημιουργός τῆς ζωῆς της ἢ τουλάχιστο ἕνας ἀπό τοῦς σπουδαιότερους συντελεστές τοῦ μεγαλείου της. Πρῶτος λοιπόν ὁ Αἰσχύλος. Αὐτό δέν εἶναι περιέργο. Λιγότερο κατανοητό

γιά μᾶς εἶναι πῶς ἓνας κωμικός ποιητής σκέφτηκε νά πάρει γιά θέμα κωμωδίας τό φιλολογικό αὐτό πρόβλημα : ποιός τραγικός ποιητής εἶναι ὁ ἀνώτερος ; Καί ὁμως ὁ Ἄριστοφάνης τό πῆρε καί ἔπλασε πάνω σ' αὐτό ἓνα ἀπό τά πιό δυνατά του ἔργα καί μάλιστα μιά κωμωδία πού ἄρρεσε πολύ στό ἀθηναϊκό κοινό καί εἶχε μιά ἐξαιρετική ἐπιτυχία.

Ὁ Ἰ Β ἄ τ ρ α χ ο ι παίχτηκαν τό 405. Ὁ Σοφοκλῆς εἶχε πεθάνει· λίγο πρῖν εἶχε πεθάνει κι ὁ Εὐριπίδης· ἀπό τό θάνατο τοῦ Αἰσχύλου εἶχε περάσει μισός αἰώνας. Μεγάλος τραγικός ποιητής δέν εἶχε πιά μείνει στήν Ἀθήνα κανένας. Ὁ Διόνυσος, ὁ θεός τοῦ θεάτρου, λυπημένος γι' αὐτό, ἀποφασίζει νά κατεβῆ στόν Ἄδη, γιά νά ξανανεβάσει στόν Ἀπάνω Κόσμο τόν Εὐριπίδη καί νά μπορεῖ ἔτσι ἡ πόλη νά ὀργανώνει πάλι, μέ τρόπο πού ν' ἀξίζει, τούς τραγικούς της Χορούς.

Ἡ κωμωδία εἶναι ἀρκετά πολυπρόσωπη, μά τά κύρια πρόσωπα εἶναι τρεῖς, ὁ Διόνυσος, ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐριπίδης. Γιά τό Σοφοκλῆ γίνεται λίγος λόγος, στό ἔργο ὁμως ὁ ποιητής αὐτός δέν ἐμφανίζεται, γιατί ἀναγνωρίζοντας τήν ὑπεροχή τοῦ Αἰσχύλου δέν ἔχει κανένα λόγο νά λάβει μέρος στόν ἀγῶνα. Χορούς ἢ κωμωδία μας ἔχει δυό, τό Χορό τῶν μυστῶν, πού εἶναι κι ὁ καθαντό Χορός της, κι ἓνα παραχορήγημα, τούς βατράχους, ἀπό τούς ὁποίους κίολας, ὅπως εἶπαμε κι ἄλλοῦ, πῆρε τόν τίτλο της.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ ΣΤΟ ΔΙΟΝΥΣΟ (1 – 165). Ὁ Διόνυσος εἶν' ἔτοιμος γιά τό ταξίδι στόν Κάτω Κόσμο. Τό ντύσιμό του εἶναι παρδαλό. Σά θεός προστάτης τῆς τραγωδίας ποδέθηκε μέ κοθόρνους, μά πάνω ἀπό τό λεπτό κροκωτό του φόρεμα, ταιριαστό μέ τή μαλθακή καί τραυφηλή του διάθεση, ἔριξε ἓνα τομάρι λιονταριοῦ καί πῆρε καί ρόπαλο στό χέρι του. Γιατί τό ταξίδι δέν εἶναι ἀκίνδυνο καί καλά θά εἶναι νά μπορεῖ νά περνᾶ, ὅταν χρειάζεται, γιά παλικαράς, γιά Ἡρακλῆς. Κι ἐπειδή ἀκριβῶς ὁ Ἡρακλῆς εἶχε κατεβῆ κάποτε στόν Ἄδη, τότε πού πῆγε νά κλέψει τόν Κέρβερο, καί ἤξερε τά κατατόπια, ὁ Διόνυσος, πού τόν εἶχε δά κι ἀδερφό – τῆς Ἀλκμήνης γιός ὁ ἓνας, τῆς Σεμέλης ὁ ἄλλος, μά τοῦ Δία παιδιά καί οἱ δυό – πηγαίνει νά τοῦ ζητήσει πληροφορίες γιά τό δρόμο. Τόν συνοδεύει ἓνας δοῦλος, ὁ Ξανθίας, καβάλα σέ γάιδαρο καί σηκώνοντας στόν ὦμο του, κρεμασμένες ἀπό ἓνα ραβδί, τίς ἀποσκευές τοῦ ἀφεντικοῦ του.

Ὁ Ἡρακλῆς δέν μπορεῖ νά κρατήσῃ τά γέλια βλέποντας τό παράξενο ντύσιμο τοῦ Διόνυσου : λιονταροτόμαρο πάνω ἀπό κροκωτό ! Ὁ Διόνυσος τοῦ ἐκθέτει τό σκοπό τοῦ ταξιδιοῦ του καί τοῦ ζητᾶ τίς ἀναγκαῖες ὁδηγίες. Πῶς νά πάει στόν Ἄδη ; «Κρεμάσου, τοῦ λέει ὁ ἄλλος, ἢ πιέ κώνειο ἢ πέσε ἀπό τόν ψηλό πύργο τοῦ Κεραμεικοῦ.» Μά αὐτά, βέβαια, εἶναι ἀστεῖα. Οἱ

σοβαρές οδηγίες ακολουθούν. Για νά πάει κανείς στον Ἄδη, πρέπει νά περάσει μιά μεγάλη ἄπατη λίμνη. Εἶν' ἐκεῖ ἕνας γέρος περαματάρης, πού γιά δυό ὄβολούς περνᾷ ὄσους πρόκειται νά πάνε ἀντίπερα. Ἐκεῖ, στήν πέρα ὄχθη, εἶναι στήν ἀρχή φίδια καί φοβερά θεριά. Εἶναι ἀκόμα λάσπες καί ἀκαθαρσίες καί μέσα τους κολασμένοι. Παραπέρα ὁμως χαϊδεύουν τήν ἀκοή σου ἀπαλά ψυήματα αὐλῶν καί τά μάτια σου ἕνα ὠραῖο φῶς· βλέπεις μυρτιές καί συναντᾷς εὐτυχημένους θιάσους ἀντρῶν καί γυναικῶν· εἶναι οἱ μακάριοι πού στον Ἄπάνω Κόσμο εἶχανε μνηθεῖ στά μυστήρια. Αὐτοί κατοικοῦν πολύ κοντά στό παλάτι τοῦ Πλούτωνα καί θά εἶναι πρόθυμοι νά δώσουν στον ὁδοιπόρο ὄσες ἄλλες πληροφορίες θά χρειαστεῖ. Καλό ταξίδι λοιπόν!

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ (166-673). Ὁ Διόνυσος καί ὁ Ξανθίας φτάνουν στή λίμνη. Τό καιῖο τοῦ Χάρωνα πέφτει δίπλα στήν ἀκρολιμνιά. Ὁ γέρος περαματάρης δέχεται νά περάσει τό Διόνυσο, ὄχι ὁμως καί τόν Ξανθία, γιατί αὐτός εἶναι δούλος καί δέν ἔλαβε μέρος στή... ναυμαχία, ἐννοεῖ τῶν Ἀργινουσῶν, ὥστε ν' ἀποχτήσει δικαιώματα! Μπορεῖ ὁμως νά κάμει πεζός τό γύρο τῆς λίμνης καί ἀφέντης καί δούλος νά ξαναναταμῶσουν ἀντίπερα. Ἔτσι καί γίνεται. Ἐνῶ ὁ Διόνυσος, τραβώντας αὐτός κουπί, περνᾷ τή λίμνη, οἱ βάτραχοι κοάζουν ἀθέατο.

Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ,
 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ.
 Ἐμεῖς, τῶν κεφαλόβρυσων
 τά θαλτινά παιδιά, θεοερά
 ὕμνους ἄς ποῦμε ἀρμονικούς,
 ἄς ποῦμε τό γλυκόφωνο
 τραγούδι μας, κοᾶξ κοᾶξ,
 πού γιά τό Νύσιο¹ Διόνυσο,
 τοῦ Δία τό γιό, λαλήσαμε
 κάτω στίς Λίμνες², τότε πού,
 στῶν ἁγιων Χύτρων τή γιορτή³,
 γιά τό μετόχι μου τραβᾷ

1. Νύσια ἦταν τό ὄνομα πολλῶν τόπων ἀφιερωμένων στό Διόνυσο.
 2. Στίς Λίμνες, ἀνάμεσα στό διονυσιακό θέατρο καί τόν Ἴλισο, ἦταν ἕνας παλιός ναός τοῦ Διόνυσου, τό Λήναιο.
 3. Χύτροι ἦταν ἡ γιορτή τῆς τρίτης ἡμέρας τῶν Ἀνθεστηρίων.

μές στό μεθύσι τοῦ γλεντιοῦ
τ' ἀνθρωπολόι τ' ἀμέτρητο.
Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ.

Τό Διόνυσο, πού εἶναι κιόλας νευριασμένος ἀπό τό κουραστικό τράθηγμα τοῦ κουπιοῦ, τόν ἐνοχλεῖ τό κοᾶξ κοᾶξ, μά οἱ δάτραχοι δέν ἐννοοῦνε νά σταματήσουν.

ἌΟχι ! Ἄν στίς ὠραίες λιακάδες,
μές στήν κύπερη, στά βοῦρλα,
πήδους δῶσαμε, λαλώντας
καί μέ κέφι κολυμπώντας,
ἄν μακριά ἀπ' τοῦ Δία τίς μπόρες,
στό βυθό τοῦ βάλτου, χίλια
πεταχτά χοροῦ τραγοῦδια
μέ πλάφ καί μπουρμπουληθρες
τραγοῦδησαμε, θ' ἀκούσεις
τώρα πιό τρανό ἀχολόι.

Στήν ἄλλη ὄχθη τῆς λίμνης ὁ Διόνυσος ἀνταμώνει τόν Ξανθία. Ἐκεῖ εἶναι σκότος καί δόρυβορος. Μέσα τους πατροκτόνοι καί ἐπίορκοι. Ἐδῶ θά εἶναι τά θεριά, λέει ὁ Ξανθίας. Ὁ Διόνυσος κάνει τό παλικάρι, μά μόλις νομίζει πῶς ἀκούεται κρότος, τρέμει ἀπό τό φόβο του καί γίνεται ἐντελῶς γελοῖος. Τέλος ἀκούεται λάλημα τῶν αὐλῶν καί πνέει «δάδων αὔρα μυστικωτάτη». Τραγουδᾷ ὁ Χορός τῶν μνημένων μιά στροφή.

Ἰακχε ἐσύ πολυδόξαστε, πόχεις ἐδῶ τό ληΐρι σου,
Ἰακχε, ὦ Ἰακχε,
ἔλα σ' αὐτό τό λιθάδι,
ἔλα νά μπεις στό χορό
τοῦ εὐλαθικοῦ μας θιάσου·
στήν κεφαλή σου ὀλοτρόγυρα
πλούσιο ἀπό μύρτα στεφάνι πολύκαρπο ἀνέμισε
καί τό χορό γιά τούς ὄσιους
μύστες μέ χτύπους ἐσύ τοῦ ποδιοῦ σου
ξέθαρρους, ὦ Ἰακχε, ρύθμισε·
εἶναι χορός ἀσυγκράτητος,
εἶναι χορός παιγνιδιάρης,
ὅλος ἱερότητα, ἀγνότητα, χάρη.

Ἡ μυρωδιά ἀπό τ' ἀναμμένα δαδιά τῶν μυστῶν χτυπᾷ τή μύτη τοῦ Ξανθία καί τοῦ θυμίζει κρέας χοιρινό, γιατί, ὅταν γινότανε μύηση στά Μυστήρια, θυσίαζαν χοίρους. Καί λέει :

Τῆς Δήμητρας σεβάσμια θυγατέρα,
ὡ πολυδοξασμένη, τί γλυκιά
πού μοῦ ἴρθε μυρωδιά ἀπό χοίρειο κρέας !

Μά ὁ Διόνυσος τοῦ ἀπαντᾶ :

Λίγο ἄντερο ἴσως πιάσεις, ἂν σωπάσεις.

Καί ὁ Χορός τραγουδᾷ τήν ἀντιστροφή.

Ξύπνα· γιατί τούς δαυλοῦς τούς φλογοβόλους σειώντας στό χέρι του

Ἰακχε, ὦ Ἰακχε,
νά πού τ' ὀλόφωτο ἀστέρι
ἦρθε τῆς νύχτιας γιορτῆς.
Φεγγοβολᾷ τό λιθάδι·
τώρα σαλεύουν τά γόνατα
ὡς καί τῶν γέρων τίς ἔγνοιες πετοῦν ἀπό πάνω τους
μέσα στήν ἅγια αὐτή μέρα
καί τῶν μακρόσυρτων χρόνων τούς γύρους.
Μέ τή λαμπάδα ἐσύ φέγγοντας
βγάλε, ὦ μακάριε, κι ὀδήγησε
τή νεολαία τή χορεύτρα
στό νοτερό λουλουδόσπαρτο κάμπο.

*Ἄλλο τραγούδι λέει πιό ὕστερα ὁ Χορός.

Ἦλοι τώρα μέ καρδιά
στῶν πολύανθων λιθαδιῶν
μπῆτε πιά τήν ἀγκαλιά
μέ χοροπηδήματα
κι ἀναμπαίγματα κι ἀστεῖα
καί πειράγματα πολλά.

(Τήν κοιλιά τήν ἔχουμε γεμάτη.)

Δρόμο, ἐμπρός· κι εὐγενικούς
ἕμνους κοίταξε νά πεῖς
μέ φωνή μελωδική
γιά τή θεά τή Σώτειρα,
πού ἔχει τάξει γιά τή χώρα
σωτηρία παντοτινή.

(Κι ἂν ὁ Θωρυκίωνας δέν τό θέλει).

Μέ στίχους ἀπρόοπτα ἀστείους τελειώνουν ἡ στροφή καί ἡ ἀντιστροφή.
Ἦ Ὁ Θωρυκίωνας ἦταν ἕνας εἰσπράκτορας φόρων. Μά ὁ Χορός συνεχίζει μέ
«ἐτέρων ἕμνων ἰδέαν».

Δήμητρα, ἀφέντρα τῶν ἀγνῶν
τῶν μυστηρίων, γίνε βοηθός

καί σκέπη τοῦ Χοροῦ σου ἐσύ·
 καί κάμε, θεά μου, ἀσκόνταφτα
 ὅλο μ' ἄστεϊα καί μέ χορούς
 τή μέρα νά περάσω.
 Νόστιμ' ἄστεϊα κάμε νά πῶ,
 νά πῶ καί λόγια σοβαρά·
 κι ἀντάξια τῆς γιορτῆς σου, ἀφοῦ
 παιγνίδια καί πειράγματα
 τελειώσω πιά, νά πάρω ἐγώ
 τῆς νίκης τό στεφάνι.

“Ολοι αὐτοί οἱ ὕμνοι, πού τραγουδοῦν τώρα οἱ μύστες στὸν Ἄδη, εἶναι
 σάν ἐκείνους πού ἔλεγαν στὸν Ἀπάνω Κόσμο, ὅταν ἔκαναν τὴν ἱερὴ πορεία
 τους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴν Ἐλευσίνα. Νά καί ἄλλο τραγούδι τους.

Ἰακχε λατρευτέ, πού τῆς γιορτῆς μας βρῆκες
 τό γλυκό σκοπὸ, μαζί μ' ἐμᾶς περπάτα
 στῆς θεᾶς τό ναὸ νά πᾶμε·
 δεῖξε πῶς μπορεῖς χωρὶς κανέναν κόπο
 δρόμου μακρινοῦ τό τέρμα ἐσύ νά φτάσεις.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Τό κουρέλι αὐτό κι αὐτό τό πέδιλό μας
 τά κομμάτισες ἐσύ γιὰ οἰκονομία
 καί νά γελά κι ὁ κόσμος·
 κάνουμ' ἔτσι ἐμεῖς, μ' αὐτό τὸν τρόπο πού ἦβρες,
 τρέλες καί χορούς χωρὶς καμιὰ ζημία.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Κι ὅπως τώρα ἐγώ λοξή ματιὰ εἶχα ρίξει,
 εἶδα ἀπ' τό μικρὸ χιτῶνα τό σκισμένο
 πανέμορφης παιδοῦλας,
 μιᾶς συντρόφισσας ἐδῶ τῶν παιγνιδιῶν μας,
 εἶδα σφιχτὴ ρωγούλα νά προβάλλει.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Ὁ Ἰακχος, πού ταυτιζότανε μέ τό Βάκχο, ἦταν ἡ προσωποποίηση τοῦ
 πνεύματος τῆς πομπῆς, ὁ θεὸς ὀδηγὸς τῆς πορείας πρὸς τό ἱερὸ τῆς Δήμη-
 τρας. Ὅσοι λάβαιναν μέρος στὴν πορεία γύριζαν μέ ρούχα κουρελιασμένα

ἀπό τό χορό, τά παιγνίδια και τίς τρέλες πού ἔκαναν στό δρόμο. Γι' αὐτό φρόντιζαν νά βάζουν τά πιό παλιά τους ρούχα¹.

Μά κι ἄλλο τραγοῦδι λέει ὁ Χορός.

Στά πολύανθα τά λιθάδια
πᾶμε, τά γεμάτα ρόδα,
γιὰ τά ξέχωρα παιγνίδια
τοῦ πανέμορφου χοροῦ μας
πού τόν στήνουν οἱ ὄλβιες Μοῖρες.

Εἶναι ὁ ἥλιος καί τό φῶς του
ίλαρά γιά μᾶς μονάχα
πόχουμε μνηθεῖ, κι ἡ ζωή μας
στάθηκε γεμάτη εὐσέβεια
καί γιά ντόπιους καί γιά ξένους.

ἽΩραϊα εἶναι τά τραγοῦδια πού ἀκοῦν ὁ Διόνυσος καί ὁ συνοδός του, ὅρα ὅμως νά κάμουν κι ἐκεῖνο γιά τό ὁποῖο κατέβηκαν στόν Ἄδη. Χτυποῦν τοῦ Πλούτωνα τήν πόρτα καί τοῦς ἀνοίγει ὁ Αἰακός. Βλέποντας αὐτός τό Διόνυσο μέ λιονταρίσιο τομάρι καί μέ ρόπαλο τόν παίρνει γιά τόν Ἡρακλῆ – ὁ ἴδιος κιόλας ὁ Διόνυσος δήλωσε πώς εἶναι «Ἡρακλῆς ὁ καρτερός» – καί ξεσπᾶ σέ ἄγριες φροδέρες.

Βρέ σιχαμένε, ἀδιάντροπε, ξετσιώπτε,
βρωμάνθρωπε, βρωμιάρη, ἀρχιβρωμιάρη !
Τό σκύλο μας ἐσύ, τόν Κέρβερό μας,
ξεκάμπισες, πού ἐγώ ἔμουν φύλακάς του,
καί τό λαίμῳ του σφίγγοντας τόν πῆρες
καί τό ἴσκασες καί πᾶς. Μά τώρα πιάστηκες.
ἽΟ βράχος ὁ μαυρόκαρδος τῆς Στύγας²
κι ἡ πέτρα ἡ Ἄχερόντια πού αἶμα στάζει
καλά στή μέση σ' ἔχουνε, κι οἱ σκύλοι
πού πιλαλοῦν στόν Κωκυτό³ τριγύρω·
ἡ Ὅχια ἡ ἑκατοκέφαλη⁴ τά σπλάχνα
θά σοῦ σπαράξει ἀπάνω στά πλεμόνια σου
θά ἴρθεῖ ἡ Ταρτήσσια⁵ σμέρνα νά κολλήσει·

1. ἽΕτσι καί στά χρόνια μας δοσι λάβαιναν μέρος στή θρακιώτικη λαϊκή γιορτή τοῦ «Καλόγερου». ἽΌλα τά παλικάρια, λέει ἕνας λαϊκός ἀφηγητής, ἔδασαν τά «ἀνοῦφела» τά ρούχα κείνη τήν ἡμέρα, γιατί πάλειναν καί λέρωναν τά καλά ρούχα. (Π. Παπαχριστοδοῦλου, Τ' ἽΑ ν α σ τ ε ν Ἵ α ρ Ἵ α, σελ. 344).

2. ἽΟ μαῦρος, ζωσμένος ἀπό τό σκοτάδι βράχος, ἀπ' ὅπου ἔφευτε τό θολό νερό πού σχημάτιζε τή Στύγα, τόν ποταμό τοῦ ἽΑδη.

3. Ποταμός κι αὐτός τοῦ ἽΑδη, ὁ ποταμός τῶν θρήνων.

4. Μυθολογικό τέρας.

5. ἽΟ Τ α ρ τ Ἵ σ ὄ Ἵ ες Ἵταν πόλη τῆς ἽΘηρίας· τό ὄνομα θυμίζει τόν Τ Ἵ ρ τ α ρ ὄ.

τά δυό νεφρα σου, βουτημενα στο αίμα,
 με τ' άντερα μαζί θά τά ξεσκίσουν,
 κομμάτια θά κάμουν οί Τειθράσιες
 Γοργόνες¹. Πά ω τ ρ ε χ ά τ ο ς ν ά τ ί ς φ έ ρ ω.

Ὁ κατομοίρης ὁ Διόνυσος παθαίνει μεγάλες δουλειές ἀπό τήν τρομάρα του. Τί θά γίνει σάν ξαναγυρίσει ὁ Αἰακός μέ τίς Γοργόνες ; Εὐτυχῶς ἔχει κοντά του τόν Ξανθία. Αὐτός ἔδειξε μεγάλη ἀταραξία καί τώρα δέχεται νά παίξει τὸ ρόλο τοῦ Ἡρακλῆ. Ἄλλάζουν λοιπόν τά ροῦχα τους καί γίνονται ὁ Διόνυσος δούλος καί ὁ δούλος του... Ἡρακλειοξανθίας.

Μά ὁ Ἡρακλῆς δέν ἄφησε στὸν Ἄδη κακές μόνο ἀναμνήσεις. Ἄν ὁ Αἰακός τὸν μισεῖ καί θέλει νά τὸν κατασπαράξει γιὰ τήν ἀπαγωγή τοῦ Κέρβερου, ἡ Περσεφόνη στέλνει μιὰ δούλα τῆς νά τὸν καλέσει μέσα, ὅταν ἄκουσε πῶς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς. Θά τοῦ κάμει τὸ τραπέξι μέ πλούσια φαγιά καί γιὰ διασκέδασή του θά εἶναι μιὰ ἀυλητρίδα καί δυὸ τρεῖς χορευτρες μικροῦλες καί ὄμορφες. «Θά ῥθω» λέει ὁ Ξανθίας, γιατί αὐτὸς εἶναι τώρα ὁ Ἡρακλῆς. Μά ὅταν ἡ δούλα τῆς Περσεφόνης ξαναμπήκε στὸ σπίτι, ὁ Διόνυσος ἀναγκάζει τὸν Ξανθία νά ξαναλλάξουν τά ροῦχα τους καί Ἡρακλῆς γίνεται πάλι αὐτὸς.

Δέν τοῦ βγήκε ὁμως σέ καλὸ. Τότε πού ὁ Ἡρακλῆς κατέβηκε στὸν Ἄδη, μπήκε σέ ἕνα «πανδοκεῖον» (χάνι, λοκάντα, ταβέρνα) – ὅτι ἔχει ὁ Ἄπάνω Κόσμος ἔχει καί ὁ Κάτω – ἔφαγε τὸν περιδῶρομο κι ἔφυγε χωρὶς νά πληρώσει. Τήν ταβέρνα αὐτὴ τήν εἶχαν δυὸ γυναῖκες, ἡ Πλαθάνη καί μιὰ ἄλλη. Αὐτὴ ἡ τελευταία, βγαίνοντας τώρα στὴν πόρτα, βλέπει τὸν Ἡρακλῆ, τὸ Διόνυσο δηλαδή, θυμᾶται τί τούς εἶχε κάμει καί μπήζει τίς φωνές. Σ' αὐτὴ τῆ σκηνῇ παίρνουνε μέρος οἱ δυὸ γυναῖκες (Α' καί Β'), ὁ Ξανθίας (Ξ.) καί ὁ Διόνυσος (Δ.).

Α' – Πλαθάνη ! Τρέξε γρήγορα, Πλαθάνη !

Δείχοντας τὸ Διόνυσο στὴν Πλαθάνη, πού ἄκουσε τίς φωνές τῆς καί βγήκε.

Νά τος ὁ ἀχρεῖος πού μιὰ φορά εἶχε μπεῖ
 στὸ χάνι καί μᾶς ἔφαγε δεκάξι
 ψωμιά...

Β' – Ναί, μά τὸ Δία, ἐκεῖνος εἶναι.

1. Οἱ Γοργόνες ἦταν τέρατα τῆς Λιβύης· γιὰ ἄστειο τίς λέει ὁ Ἄριστ. Τειθράσιες, σά νά ἦταν ἀπὸ τὸ δῆμο αὐτοῦ τῆς Ἀττικῆς.

Ξ., χαμηλόφωνα και ειρωνικά.

Κάποιος θά μπλέξει.

Α' - και είκοσι μερίδες
κρέατα βρασμένα του μισού όβολου...

Ξ., όπως και πριν.

Ή τιμωρία γι' αυτά σε κάποιον θά 'ρθει.

Α' - και σκόρδα έναν περιδρομο.

Δ' Κυρά μου,
παραμυθολογās, τί λές δέν ξέρεις.

Α' - Θαρρούσες, θρέ, πώς δέ θά σε γνωρίσω,
γιατί φοράς κοθόρνους ; Μά και τ' άλλο :
τό πλήθος τά παστά δέν τά είπα άκόμα.

Β' - Ούτε τό χλωροτύρι, συμφορά μου,
πού μέ τά τυροβόλια τό 'χαψε όλο.

Α' - Κι ύστερα, τά λεφτά σά ζητησα, άγρια
μέ κοίταξε και μούγκριζε...

Ξ. - Είμαι, βλέπεις,
συνήθειά του· έτσι φέρνεται όπου πάει.

Α' - κι έσυρε τό σπαθί του σάν τρελός.

Β' - Άλήθεια, δόλια.

Α' - 'Εμείς άπ' τήν τρομάρα
χωθήκαμε κι οί δυό μέσ στή σοφίτα
κι αυτός τίς ψάθες άρπαξε και δρόμο.

Ξ. - Κι αυτά τά συνηθάει.

Α' - Μά κάτι πρέπει
νά κάμουμε. Για τρέξε, φώναξέ μου
τόν Κλέωνα, τόν προστάτη μου¹.

Β' - Δικός μου,
'Ο Ύπέρβολος· για κοίτα, άν τόν πετύχεις...

Α' - Νά τόν τaráξουμε.

Στό Διόνυσο.

"Α, θρέ σιχαμένο
στόμα, πώς θά χαρω μέ μία πετριά
νά σου τσακίσω αυτούς τούς τραπεζίτες
πού μου μασήσαν τήν πραμάτεια !

Ξ., χαμηλόφωνα. Έγώ
στό Βάραθρο νά πάω νά σε γκρεμίσω.

Β' - Κι έγώ μ' ένα δρεπάνι τό λαρύγγι,
πού τ' άντερα κατάπιε, νά σου κόψω.

Α' - Στόν Κλέωνα πάω· αυτός θά τόν μηνύσει
και θά τόν κάμει ευτύς νά τά ξεράσει.

Οί δυό γυναίκες φεύγουν.

1. Στήν Άθήνα οί μέτοικοι έπρεπε νά έχουν προστάτη Άθηναίο· έτσι λοιπόν θά γινόταν και στόν Άδη !

Δ., φοβισμένος και καλοπιάνοντας τόν Ξανθία :
 Νά κακοθανάτισω, ἄν τόν Ξανθία
 δέν ἀγαπάω.

Ξ. – "Α, ξέρω, ξέρω τί ἔχεις
 μέσα στό νοῦ σου· πάψε τήν κουβέντα.
 "Άλλη φορά δέ γίνομαι Ἡρακλῆς.

Δ. – "Ω, μήν τό λές αὐτό, καλέ Ξανθία.

Ξ. – Καί πῶς ἐγώ, «ό θνητός μαζί καί δούλος»¹,

ὁ γιός μπορῶ νά γίνω τῆς Ἄλκμῆνης ;

Δ. – Τό ξέρω ἔχεις θυμώσει· κι ἔχεις δίκιο·

καί νά μέ δεῖρεις, δέ σοῦ ἀντιμιλάω.

Ἄλλ' ἄν σοῦ ξαναπάρω αὐτά τά ροῦχα,

κακό χαμό σφάμελα νά θροῦμε,

ὁ ἴδιος ἐγώ, ἡ γυναίκα, τά παιδιά μου

κι ὁ Ἄρχέδημος μαζί ὁ τσιμπλιάρης².

Ξ. – Δέχομαι

τόν ὄρκο, καί μ' αὐτόν τόν ὄρο ἄς γίνει.

Ξανάρχεται ὁ Αἰακός καί προστάζει δυό δούλους πού τόν ἀκολουθοῦν νά δέσουν τόν Ἡρακλῆ, δηλαδή, τώρα τόν Ξανθία. Αὐτός, βλέποντας πῶς ὁ ἀχάριστος Διόνυσος ὄχι μόνο δέν κοιτάζει νά τόν βοηθήσει, παρά καί πάει κόντρα του χαϊρέκακα, δηλώνει πῶς ποτέ ἄλλοτε δέν εἶχε πάει σ' ἐκεῖνα τά μέρη κι οὔτε ἐκλεψε τό παραμικρό καί προσθέτει : «βασάνισε τό δούλο μου³ – τό Διόνυσο δηλαδή – νά μαρτυρήσει καί, ἄν βρεῖς πῶς εἶμαι ἔνοχος, σκότωσέ με». Μπροστά στόν κίνδυνο τῶν βασανιστηρίων ὁ Διόνυσος φανερῶνει τή θεϊκιά του ταυτότητα, μά ὁ Ξανθίας, ἀγαναχτισμένος γιά τήν ἀγνωμοσύνη του, τήν ἀμφισβητεῖ. Μαστίγωσέ μας, λέει στόν Αἰακό, καί τούς δυό καί ὅποιος πρωτοκλάψει θά πει πῶς δέν εἶναι θεός. Τούς πατᾶ ἕνα γερό μαστίγωμα ὁ Αἰακός, μιά τόν ἕνα, μιά τόν ἄλλο, μά δέν μπορεῖ νά βγάλει συμπέρασμα, γιατί κι οἱ δυό βάζουν ὄλα τους τά δυνατά, γιά νά δείξουν ἀταραξία, καί τέλος ἀποφασίζει νά τούς παρουσιάσει στόν Πλούτωνα καί τήν Περσεφόνη· αὐτοί, λέει, σά θεοί, θά καταλάβουν ποιός εἶναι θεός.

Κοντεύομε νά φτάσομε στά μισά τῆς κωμωδίας καί ὁμως γιά τό καθαντό θέμα τῆς, ποιός εἶναι ὁ πιό μεγάλος τραγικός, δέν ἀκούσαμε ἀκόμα οὔτε λέξη. "Όλο τό ὡς ἐδῶ μέρος τῶν Β α τ ρ ἄ χ ω ν (1-673) εἶναι μόνο μιά εἰσαγωγή, πολύ ἐξυπνη ὁμως καί διασκεδαστική καί πού χωρῖς αὐτή ζή-

1. Ἔτσι τόν εἶχε πει ὁ Διόνυσος.

2. Ὁ Διόνυσος ἀπό τό φόβο του δέν ξέρει τί λέει· οὔτε γυναίκα εἶχε οὔτε παιδιά. Ὁ Ἄρχέδημος εἶχε ἔρθει ἀπ' ἄλλου στήν Ἀθήνα καί πολιτευόταν.

3. Ἔτσι μόνο πιανόταν ἡ μαρτυρία τῶν δούλων.

τημα είναι ἂν ἡ κωμωδία θά ἄρесе τόσο, ὅσο ἄρесе στό κοινό τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, μ' ὄλη του τήν πνευματική καλλιέργεια· γιατί τό δεύτερο μέρος, πού εἶναι καί τό κύριο, εἶναι, βέβαια, κι αὐτό κωμικά δοσμένο, πάντως ὁμως τό περιεχόμενό του τό κάνει ἀρκετά σοβαρό. Ἀνάμεσα στά δυό αὐτά μέρη μπαίνει ἡ Παράβαση.

Η ΠΑΡΑΒΑΣΗ (674–737). Στούς Β α τ ρ ά χ ο υ ς, κωμωδία φιλολο- γική, οἱ γνωστές πολιτικές ιδέες τοῦ Ἀριστοφάνη ἔμμεσα μόνον ἐκδηλώ- νονται. Ἀλλά στήν Παράβαση – πού εἶναι λειψή, τήν ἀποτελοῦν ἡ ὠδή καί ἡ ἀντῶδή, τό ἐπίρρημα καί τό ἀντεπίρρημα – δρῖσκει τήν εὐκαιρία ὁ ποι- ητής νά μιλήσει γιά τά πολιτικά ζητήματα τῆς στιγμῆς ἄμεσα καί ξεκάθαρα. Ὁ Χορός ἔπειτ' ἀπό μιά ἐπίκληση στή Μούσα καί μιά σατιρική σαϊτιά γιά τό δημαγωγό Κλεοφώντα, πού τόν πειράζει γιά τήν ξενικιά, τή θρακιώτικη καταγωγή του, δηλώνει πώς τό χρέος του, τό χρέος τοῦ «ἱεροῦ» Χοροῦ, εἶναι νά συμβουλευεῖ καί νά διδάσκει τήν πόλη. Δίνει λοιπόν τή συμβουλή νά γίνει ἐξίσωση ὄλων τῶν πολιτῶν καί νά λείψει ὁ φόβος. Νά συγχωρηθοῦν οἱ ὀπαδοί τῶν τετρακοσίων, πού-εἶχαν κάμει πρῖν ἀπό μερικά χρόνια τό ὀλι- γαρχικό κίνημα, καί νά δοθεῖ γενική συγγνώμη.

Ἐπειτ' ἀπό ἓνα πείραγμα γιά κάποιον ἄλλο σύγχρονο, τόν Κλειγένη, ὁ Χορός προσθέτει : "Ὅπως παρατοῦμε τά παλιά ὠραία νομίματα καί μετα- χειρίζομαστε τά κακοφτιαγμένα καινούρια, ἔτσι ἀφήνουμε τούς καλογεννη- μένους καί φρόνιμους ἀνθρώπους καί καταφεύγουμε, γιά ν' ἀναθέσουμε τήν ἐξουσία, σέ κάτι ἔλεινούς, σέ κάτι συμμαζώματα, πού ἦρθαν στήν Ἀθήνα ἀπ' ἔξω. Πρέπει, λέει, ν' ἀλλάξουμε τακτική.

Τά λόγια αὐτά κάνουν τήν ἐντύπωση πώς τόν ποιητή μας τόν ἐμπνέει ἀνώτερο φρόνημα καί μεγαλοψυχία, δέν ξέρομε ὁμως τί θά ἔκανε, ἂν οἱ μειωμένοι καί οἱ κατατρεγμένοι ἦταν ἀπό τήν πολιτική μερίδα πού δέ συμ- παθεῖ.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (738-1481). Μέσ' ἀπό τό σπίτι τοῦ Πλούτωνα ἀκούονται φωνές καί ἓνας δοῦλος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐξηγεῖ στόν Ξανθία τί τρέχει. Μαλώνουν ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐριπίδης. Ὑπάρχει, λέει ὁ δοῦλος, νόμος στόν Κάτω Κόσμο ὁ ἄριστος ἀπό τούς ὁμότεχνους σέ κάθε σπουδαία τέχνη νά παίρνει σίτηση στό πρυτανεῖο καί θρόνο κοντά στό θρόνο τοῦ Πλούτωνα· τό θρόνο τῆς τραγωδίας τόν εἶχε ὁ Αἰσχύλος, τώρα ὁμως πού κατέβηκε στόν Ἄδη ὁ Εὐριπίδης τόν διεκδικεῖ αὐτός. Ὁ Πλού- τωνας ὄρισε νά γίνει κρίση καί ἔλεγχος τῆς τέχνης, καί διαιτητής, σάν εἰδι- κός κιάλας, θεός τοῦ θεάτρου, μπήκε ὁ Διόνυσος, πού στό ἀναμεταξῦ

έξακριβώθηκε ή ταυτότητα του. Ο Σοφοκλής δε θά λάβει μέρος στον άγώνα, γιατί άναγνωρίζει την ύπεροχή του Αισχύλου.

Ο Χορός δίνει ένα χαρακτηρισμό της τέχνης των δυο ανταγωνιστών και στην αυθόρμητη, πηγαία, μεγαλόπρεπη και επιβλητική ποίηση του Αισχύλου αντιπαραθέτει την ποίηση του Εϋριπίδη, πού είναι, κατά τή γνώμη του, τέχνη βασανιστικής έπεξεργασίας και λείανσης λεπτομερειών.

Παρουσιάζονται τότε οί δυο αντίπαλοι και μαζί τους ο Διόνυσος. Στην άρχή καθγαδίζουν άγρια. Ο Αισχύλος είναι, κατά τον Εϋριπίδη, άγριοποιός, αυθαδόστομος, και τό στόμα του άχαλίνωτο, άσυγκράτητο, άπύλωτο, ένω ο Εϋριπίδης είναι, κατά τον Αισχύλο, ένας ποιητής πού μαζεύει άνοστες φλυαρίες άπό δω κι άπό κεί, ράβει κουρελάκια τό ένα μέ τ' άλλο και παρουσιάζει στό θέατρο ζητιάνους και κουτσούς και άνηθικότητες.

Ο Διόνυσος συμβουλεύει ήρεμία, γιατί δέν είναι σωστό νά τσακώνονται, ποιητές αυτοί, σάν τίς φουρνάρισσες. Πρέπει νά γίνει σοβαρός διαγωνισμός. Ο Εϋριπίδης είναι πρόθυμος σ' αυτό, δέχεται και ο Αισχύλος, άν και μέ κακή καρδιά, γιατί, λέει, την ποίησή του δέν την έχει κοντά του, αυτή ζει άκόμα, ένω του Εϋριπίδη ή ποίηση, όταν αυτός πέθανε, πέθανε κι εκείνη μαζί του.

Ο άγώνας παίρνει πολλές μορφές και περνάει άπό πολλά στάδια. Ο Εϋριπίδης είναι περήφανος, γιατί έφερε την τραγική τέχνη κοντά στην πραγματική ζωή, ένω ο Αισχύλος καμαρώνει πού δίδαξε τούς ανθρώπους νά είναι γενναίοι, τετράπηχοι, πολεμόχαροι, όχι πρόστυχοι και κατεργαρηδες· γενναίους έκαμε τούς πολίτες μέ τούς Έ π τ ά έ π ί Θ ή β α ς, δράμα «Άρεως μεστών», ένω μέ τούς Π έ ρ σ ε ς έσπειρε μέσα στις ψυχές τους τον πόθο της νίκης. Πάντα, λέει, οί μεγάλοι ποιητές στάθηκαν ώφέλιμοι. Αυτός έπλασε ήρωες, Τεύκρους και Πάτροκλους, και όχι, σάν τον Εϋριπίδη, έρωτευμένες γυναίκες, Φαίδρες και Σθενέβοιες. Βέβαια, ή Φαίδρα ύπήρχε και πριν, μά ο ποιητής πρέπει νά κρύβει τό κακό και όχι, σάν τον Εϋριπίδη, έρωτημένο· γιατί οδηγός των παιδιών είναι ο δάσκαλος, των νέων είναι ο ποιητής. Κατηγορεί άκόμα τον Εϋριπίδη γιατί παρουσίασε τούς βασιλιάδες κουρεληδες και δίδαξε την προσποιητή μιλιά και τή φλυαρία.

Ο Χορός παρακινεί τούς δυο αντίπαλους νά συνεχίσουν τον άγώνα, χωρίς νά φοβούνται πώς, άν μιλούν γιά πράματα λεπτά και σοφά, οί θεατές δέ θά τούς καταλάβουν· οί Άθηναίοι θεατές είναι, λέει, άπό τό φυσικό τους έξυπνοι και μορφώθηκαν κιόλας μέ τίς έκστρατείες πού έκαμαν και μέ διαβάσματα βιβλίων.

Ο άγώνας συνεχίζεται μέ λεπτομερειακή εξέταση των οργανικών μερών των τραγωδιών, όπως τά καλλιέργησε ο καθένας άπό τούς δυο ποιητές, των

προλόγων, τῶν χορικῶν, τῶν μονωδιῶν, καί τέλος θρῆσκουν πῶς μόνο ἕνας τρόπος ὑπάρχει, γιά νά κριθεῖ ὀριστικά πόσο ἀξίζει, πόσο βαραίνει ἡ ποίηση τοῦ καθενός : τό ζῆγισμα σέ πραγματική ζυγαριά. Τό κωμικό αὐτό εὐρημα ἦταν ἀπαραίτητο ἐπειτ' ἀπό τή μακριά καί ἀρκετά σοβαρή γιά κωμωδία συζήτηση. Στή σκηνή αὐτή παίρνουνε μέρος ὁ Διόνυσος (Δ.), ὁ Αἰσχύλος (Αἰ.), ὁ Εὐριπίδης (Εὐρ.), ὁ Χορός (Χ.) καί ἐπειτα καί ὁ Πλούτωνας (Πλ.).

Δ. – Ἀφήστε πιά τά λυρικά τραγούδια.

Αἰ. Ναί, φτάνει, λέω κι ἐγώ. Ἄς τόν φέρω τώρα στή ζυγαριά, πού μόνο αὐτή θά δείξει, ὀρίζοντας τῶν λόγων μας τό βάρος, τοῦ καθενός ἡ ποίηση πόσο ἀξίζει.

Δ. – Ἐμπρός, ἀφοῦ κι αὐτό νά κάμω πρέπει : τήν ποίηση σάν τυρί νά τή ζυγίζω.

Φέρνουνε μιά μεγάλη ζυγαριά· ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐριπίδης παίρνουν θέση, ὁ ἕνας δεξιά, ὁ ἄλλος ἀριστερά.

Χ. – Δέ φοβοῦνται οἱ ἔξιπνοι τόν κόπο.

Ἄλλο πάλι αὐτό τό θάμα,

θάμ' ἀλλόκοτο κι ἀνήκουστο ὡς τά τώρα·

σέ ποιανοῦ ἀλλουνοῦ τό νοῦ θά ἐρχόταν ;

Ἄν, μά τήν ἀλήθεια, αὐτό κανένας

ἄνθρωπος τυχαῖος μοῦ τό 'χε πεῖ,

ἄ, δέ θά τόν πίστευα καθόλου·

παραμύθια θά 'λεγα πῶς λέει.

Δ. – Ζυγῶστε δῶ στής ζυγαριᾶς τούς δίσκους.

Αἰ. καί Εὐρ., πλησιάζοντας.

Νά 'μαστε.

Δ. Καί κρατώντας τους νά λέει.

τό στίχο του ὁ καθείς σας καί κανένας

νά μήν ἀφήσει, ἄν δέ φωνάξω «κούκου».

Αἰ. καί Εὐρ. –

Κρατοῦμε.

Δ. Πεῖτε στίχο ἀπά' στό δίσκο.

Εὐρ. – ὦ, φτερωτή ἡ Ἀργῶ νά μήν περνοῦσε.

Αἰ. – ὦ ποταμέ Σπερχειέ κι ὦ βοσκοτόπια!

Δ. – Κούκου !

Αἰ. καί Εὐρ. – Τ' ἀφήσαμε.

Δ. –

Ἄ ! Τοῦ Αἰσχύλου ὁ στίχος

1. Τοῦ Εὐριπίδη ὁ στίχος εἶναι ὁ πρῶτος τῆς Μήδεας του, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπό τό χαμένο δράμα του Φιλοκτήτης.

τραβᾷ πολύ πιά κάτω από τόν ἄλλον.

Εὐρ. – Κι ὁ λόγος ποιός;

Δ. – Ρωτᾶς ; Γιατί ἔχει βάλει

ποτάμι καί τό στίχο ἔχει μουσκέψει,

οἱ πουλητάδες τοῦ μαλλιῦ ὅπως κάνουν,

κι εἰς ἔχεις βάλει στίχο... φτερωτό.

Εὐρ. – Μπρός ! Ἄλλο στίχο ἄς ρίξει γι' ἀντιζύγι.

Δ. – Πιαστεῖτε πάλι.

Αἰ. καί Εὐρ. Νά !

Δ. – Εὐριπίδη, λέγε.

Εὐρ. –

Ναός τῆς πειθῶς ὁ λόγος εἶναι μόνο.

Αἰ. – Δῶρα μονάχα ὁ Θάνατος δέ θέλει¹.

Δ. – Ἀφήστε.

Αἰ. καί Εὐρ. – Ὅριστε, ἀφήνομε.

Δ. – Καί πάλι

τοῦ Αἰσχύλου γέρνει, νά· γιατί ἔχει βάλει

τό θάνατο, τό πιά βαρὺ κακό.

Εὐρ. – Ἐγὼ ὅμως τὴν πειθῶ, ἓνα στίχο ἐξαισιο.

Δ. Εἶν' ἡ πειθῶ λαφριά, νόημα δέν ἔχει.

Βρές ἄλλον, ἀπό κείνους πού βαραίνουν,

γερό, μεγάλο, νά τραθήξει κάτω.

Εὐρ. – Ποῦ, ποῦ ἔχω τέτοιον ;

Δ., εἰρωνικά.

Νά σοῦ πῶ· Ἐχει ρίξει
ὁ Ἀχιλλέας δυό ἄσσους καί τεσσάρι.

Ὁ Εὐριπίδης στέκεται δισταχτικός.

Λέτε, καί τό στερνό πιά ζύγισμα εἶναι.

Εὐρ. – Σά σίδερο βαρὺ ἓνα ξύλο ἀδράχνει.

Αἰ. – Πτώματα, ἀμάξια, τό 'να πάνω στ' ἄλλο².

Δ., στόν Εὐριπίδη :

Σέ γέλασε καί πάλι.

Εὐρ. – Μέ ποιόν τρόπο ;

Δ. – Δυό ἀμάξια καί δυό πώματα ἔχει βάλει

πού κι ἑκατόν Αἰγύπτιοι³ δέν τά σκάνουν.

Αἰ. – Καί τώρα πιά ὄχι μ' ἓναν στίχο·

ἀτόξ του ὅς μπεῖ στή ζυγαριά νά κάτσει

μαζὶ μέ τὴν κυρά του, τά παιδιὰ του,

1. Τοῦ Εὐριπίδη ὁ στίχος ἀπό τὴν Ἀντιγόνη, τοῦ Αἰσχύλου ἀπὸ τὴ Νιόβη, τραγωδίες πού δὲ σώζονται.

2. Ἀπὸ χαμένες τραγωδίες καί οἱ δυό στίχοι: τοῦ Εὐριπίδη, ἀπὸ τὸ Μελέαγρο, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπὸ τὸ Γλαῦκο Ποτινιέα.

3. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν πολὺ χεροδύναμοι.

μέ τόν Κηφισοφώντα¹, τά χαρτιά του·
κι ἐγώ θά πῶ δυό στίχους μου μονάχα...

Σ' ἓνα νεῦμα τοῦ Διόνυσου παίρνουν ἔξω τή ζυγαριά. Ἔρχεται ὁ Πλούτωνας.

Δ. – Δέ θά τοὺς κρίνω ἐγώ· κι οἱ δυό εἶναι φίλοι·
νά ψυχραθῶ δέ θέλω μέ κανέναν
ἀπό τοὺς δυό· σοφό θεωρῶ τόν ἓνα,
μά ὁ ἄλλος εὐχαρίστηση μοῦ δίνει.

Πλ. – Κι αὐτό πού ἤρθες νά κάμεις ; Θά τ' ἀφήσεις ;

Δ. – Καλά, ἂν προκρίνω ;

Πλ. – Αὐτόν πού θά προκρίνεις
πάρτ' τον καί φεύγα· ἀλλιῶς χαμένος κόπος.

Δ. – Νά 'σαι καλά. Στόν Αἰσχύλο καί τόν Εὐριπίδη.

Γιά ἀκοῦστε αὐτά ἀπό μένα·

ἐγώ ἤρθα δῶ ποιητή νά βρῶ.

Εὐρ. – Κι ὁ λόγος ;

Δ. – Γιά νά ὀργανώνει ἡ πόλη τοὺς χοροὺς τῆς,
ἀφοῦ σωθεῖ. Ὡστε ὅποιος ἀπ' τοὺς δυό σας
σωτήρια συμβουλή στήν πόλη δώσει,
μαζί μου θά 'ρθει. Γιά τόν Ἀλκιβιάδη
ἄς πεῖ ὁ καθένας πρῶτα ποιά ἔχει γνώμη.
Σ' αὐτό ἔχει ἡ πόλη δυστοκία.

Εὐρ. – Ἐκείνης

ἡ γνώμη ποιά εἶναι ;

Δ. – Ποιά ; Τόν λαχταράει
καί τόν μισεῖ καί θέλει νά τόν ἔχει.
Μά πεῖτε ἐσεῖς τί σκέφτεστε γιά δαῦτον.

Εὐρ. – Πολίτη πού εἶν' ἀργός στό νά ὠφελεῖ
τήν πόλη καί γοργός στό νά τῆς κάνει
κακό μεγάλο, καί πού χίλιους τρόπους
γιά τόν ἑαυτό του θρῖσκει, μά εἶναι στείρος
γιά τήν πατρίδα, τόν μισῶ.

Δ. – Λαμπρά,
ὦ Ποσειδῶνα !

Στόν Αἰσχύλο. Κι ἡ δικιά σου γνώμη ;

Αἰ. – Τό πιό καλό, στήν πόλη νά μή θρέφεις
λιοντάρι· μά ἂν θρεφτεῖ καί μεγαλώσει,
νά πᾶς μέ τά νερά του.

Δ. – Δύσκολο εἶναι,
μά τό Σωτήρα Δία, νά κρίνω· τά εἶπαν
ὁ ἓνας σοφά καί ὁ ἄλλος μέ σαφήνεια.

1. Οἱ κακές γλώσσες ἔλεγαν πῶς ὁ Κηφισοφώντας βοήθοῦσε τόν Εὐρ. στή σύνθεση τῶν τραγωδιῶν του.

Ἄλλά μιά γνώμη ἀκόμα ἄς πεῖ ὁ καθένας
ὡς πρὸς τὸν τρόπο σωτηρίας τῆς πόλης.

Εὐρ. – Τὸν Κινησία νά βάλουν γιὰ φτεροῦγες
στὸν Κλεόκριτο¹, κι οἱ ἀνέμοι νά τοὺς πάρουν
ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἄπλα τοῦ πελάγου...

Δ. – Ἄστεία εἰκόνα, ὥστόσο τί σημαίνει ;

Εὐρ. – Στίς ναυμαχίες, νά ἔχουν ἀγγελιά μέ ξίδι
καὶ νά ραντίζουν τῶν ἐχθρῶν τὰ μάτια.

Καταλαβαίνοντας ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Διόνυσου πῶς βρίσκει ἀνόητο τὸ
σχέδιό του, βιάζεται νά διατυπώσει δεύτερο.

Ξέρω ἓνα μέσο· θά τὸ ἐκθέσω.

Δ. – Λέγε.

Εὐρ. – Ἄν ἡ ἀπιστία μας γίνει ἐμπιστοσύνη
κι ἡ ἐμπιστοσύνη σ' ἀπιστία γυρίσει...

Δ. – Δέ νιώθω. Πῶς ; Γιὰ πές το μέ πιό λίγη
σοφία καὶ περισσότερη σαφήνεια.

Εὐρ. – Ἄν τὴν ἐμπιστοσύνη μας τὴν πάρουμε
ἀπ' τοὺς πολίτες πού τὴν ἔχουν τώρα
καὶ βάλουμε στή θέση τους τοὺς ἄλλους,
τοὺς παραμερισμένους, θά σωθοῦμε,

Ἄν, μέ τὰ τωρινά, κακά τὰ πᾶμε,
μέ τὰ ἐναντία δέ θά ἴρθει ἡ σωτηρία ;

Δ. – Γεῖά σου, σοφὸ κεφάλι, Παλαμῆδη²!
Ποιανοῦ εἶν' αὐτὴ ἡ ἐφεύρεση ; Δικιά σου
ἢ τοῦ Κηφισοφώντα ;

Εὐρ. – Ὅλη δικιά μου·
τ' ἀγγελιά μέ ξίδι, τοῦ Κηφισοφώντα.

Δ. – Αἰσχύλε ! Ἐσύ τί λές ;

Αἰ. – Γιὰ πές μου πρῶτα,
ἡ πόλη τώρα ποιούς διαλέει ; Τοὺς ἄξιους ;

Δ. – Κάθε ἄλλο· τοὺς μισεῖ φριχτά· οἱ ἀχρεῖοι
τῆς ἀρέσουν.

Αἰ. – Μὴ λές πῶς τῆς ἀρέσουν·
τοὺς βγάζει μέ κακὴ καρδιά. Πῶς ὅμως
μπορεῖ μιά τέτοια πόλη νά σωθεῖ
πού δέν τῆς κάνει οὔτε παλτό οὔτε κάπα³ ;

Δ. – Ἄν θέλεις τὸν Ἀπάνω Κόσμο, βρές το.

Αἰ. – Ἐκεῖ θά τὸ ξηγήσω· ἐδῶ δέ θέλω.

1. Ὁ ποιητὴς Κινησίας, ἐπειδὴ ἦταν πάρα πολὺ ἀδύνατος, θά μπορούσε νά κολληθεῖ, σάν
εἶδος φτεροῦγες, στὶς πλάτες τοῦ Κλεόκριτου, κάποιου Ἀθηναίου, κοιλαρᾶ, φαίνεται.

2. Παλαμῆδης, ὁ σοφὸς ἐφευρέτης πού εἶχε λάβει μέρος στὴν ἔκστρατεία τῆς Τροίας.

3. Παρομοιαγὴ φράση : τὸ ἓνα τῆς μυρίζει καὶ τὸ ἄλλο τῆς βρωμᾶει.

Δ. – “Οχι· τό φῶς σου δῶθε νά τό στείλεις.

Αἰ. “Ἄν γιά δικιά τους τῶν ἐχθρῶν τή χώρα
λογιάσουν καί τή χώρα τή δικιά τους
γιά χώρα τῶν ἐχθρῶν, καί τά καράβια
γιά πόρους καί τούς πόρους γιά ἀπορία¹.

Δ. Καλά, μά ὁ δικαστής αὐτά τά χάφτει
μόνος του.

Πλ. – Κρίνε.

Δ. – Νά ποιά θά 'ναι ἡ κρίση.

“Ὅποιον ποθεῖ ἡ ψυχὴ μου θά διαλέξω.

Εὐρ. – Τούς θεούς λοιπόν, πού ὀρκίστης στ' ὄνομά τους
πῶς θά μέ πᾶς στὸν τόπο μου, θυμήσου
καί διάλεξε ἓναν πού ἔχεις φίλο.

Δ. – Ἡ γλώσσα
ὀρκίστη, ἀλλά... διαλέγω τὸν Αἰσχύλο².

Εὐρ. – “Ἄ, τί ἔκαμες, ἀπ' ὅλους τούς... ἀνθρώπους
πιό σιχαμένε!

Δ. – Ἐγώ; Ὁ Αἰσχύλος κρίνω
πῶς εἶναι ὁ νικητής. Γιατί ὄχι;

Εὐρ. – Τί αἰσχος!
Καί μέ κοιτᾶς μετὰ ἀπό τέτοια πράξη;

Δ. –

“Ἄν οἱ θεατὲς ἀλλιῶς τό κρίνουν, τί αἰσχος;

Εὐρ. – Σκληρὲ! Βαστᾶς νά μείνω πεθαμένος;

Δ. – Ἡ ζωὴ ἄν δέν εἶναι θάνατος, ποίος ξέρει,

Δ. – δεῖπνο ἢ πνοή, καί ὁ ὕπνος μιά... προβιά³;

Πλ. – Περάστε μέσα, Διόνυσε.

Δ. – Γιατί;

Πλ. – πρὶν κάμετε πανιά, νά σᾶς φιλέψω.

Δ. – Ἐξοχα· αὐτό μ' ἀρέσει· μά τό Δία.

ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ (1482-1533). Τὴν ὥρα πού γίνε-
ται τό τραπέξι μέσα στο σπίτι τοῦ Πλούτωνα ὁ Χορὸς τραγουδᾷ:

Μακάριος ὁποιος ἔχει
γερό μυαλό καί γνώση.
Αὐτό πολλά τό δείχνουν.

1. Ἔτσι ἔκρινε ὁ Περικλῆς.

2. Ἡ γλώσσ' ὁ μῶμοχ' ἡ δέ φρήν ἀνώμοτος, εἶπε ὁ Ἰππόλυτος (Εὐρ. Ἰπ. π. 612).

3. Ὁ πρῶτος στίχος ἐκφράζει σκέψη τοῦ Εὐριπίδη, ὁ δεύτερος εἶναι ἀστεία προσθήκη τοῦ Ἀριστοφάνη.

Ὁ Αἰσχύλος, νά, πού ἐκρίθη
 πώς εἶναι μυαλωμένος,
 πάει πίσω στήν πατρίδα
 γιά νά 'χει νοῦ καί γνώση·
 καλό γιά τούς πολίτες,
 καλό γιά τόν ἑαυτό του
 καί γιά δικούς καί φίλους.

Τί ὦραϊο νά μή λιμάρεις
 παρέα μέ τό Σωκράτη
 ξεχνώντας κάθε χάρη
 τῆς μούσας καί πετώντας
 τά πιό σπουδαῖα σημεῖα
 τῆς τραγικῆς τῆς τέχνης !
 εἶναι μεγάλη τρέλα
 νά χάνεις τόν καιρό σου
 μέ φουσκωμένα λόγια
 καί μέ σαχλές ἀρλοῦμπες.

Ἐπειτα ὁ Πλούτωνας, ὁ Διόνυσος καί ὁ Αἰσχύλος ξαναβγαίνουν ἀπό τό παλάτι, γιά νά ξεπροβοδίσει ὁ πρῶτος τούς ἄλλους δύο. Ὁ Ἀριστοφάνης βρῖσκει τήν εὐκαιρία νά χτυπήσει μερικούς πού τούς ἔχει στό στομάχι, τό φιλοπόλεμο δημαγωγό Κλεοφώντα, δύο «ποριστές», μέλη δηλ. μιᾶς ἐπιτροπῆς, πού σκοπός τῆς ἦταν ἡ ἐξέυρεση ἑκτακτων πόρων, ἔπειτα κάποιον Ἀρχένομο καί τόν Ἀδείμαντο, τό γιό τοῦ Λευκολόφα ἢ Λευκολοφίδη. Ὁ ποιητής μας διάζεται νά τούς δεῖ νά κατεβαίνουν στό βασίλειο τοῦ Πλούτωνα. Ὁ Κλεοφώντας θανατώθηκε πραγματικά λίγον καιρό ἔπειτα ἀπό τήν παράσταση τῶν Β α τ ρ ἄ χ ω ν.

Πλ. Στό καλό, στό καλό τώρα, Αἰσχύλε, νά πᾶς
 καί στήν πόλη μας κοίτα νά δίνεις καλές
 σωστικές συμβουλές καί νά θάλεις μυαλό
 σ' ἐκεῖνούς πού δέν ἔχουνε· κι εἶναι πολλοί.

Τοῦ δίνει ἓνα σπαθί.

Στόν Κλεοφώντα νά πάρεις νά δώσεις αὐτό.

Ξευτιλίζει μπρός του ἓνα σκοινί.

Τοῦτο πάλι τό στέλνω στούς δυό ποριστές,
 τό Νικόμαχο δά καί τό Μύρμηκα.

Τοῦ παρουσιάζει ἓνα ποτήρι μέ κώνειο.

Αὐτό,
 στόν Ἀρχένομο. Δῶσ' τα καί γρήγορα πές,

δίχως ἄργητα, ἐδῶ νά κατέθουν σ' ἐμέ.
 "Ἄν δέν ἔρθουν ἀμέσως – τ' ὀρκίζομαι, ναί,
 στὸν Ἄπόλλωνα – τότε μέ σίδερο ἐγώ
 καυτερό θά τοὺς κάμω σημάδια, κι ἀφοῦ
 χεροπόδαρα πῶ νά τοὺς δέσουν (κι ὁ γιός
 τοῦ Λευκόλοφου, ὁ Ἀδείμαντος, θά 'ναι μαζί),
 θά τοὺς στείλω στὸν Κάτω τὸν Κόσμο.

Αἰ. – "Ὅπως εἶπες θά γίνει' μά ἐσύ νά γνοιαστεῖς
 νά καθίσει στό θρόνο μου ἐδῶ ὁ Σοφοκλῆς
 καί στό πόδι μου αὐτός νά τόν ἔχει, ὥσπου ἐγώ
 νά γυρίσω ἐδῶ κάτω καί πάλι. Γιατί
 εἶν' ὁ δεύτερος, λέω, στήν ἀξία.

Καί τό νοῦ σου, στό θρόνο μου ἀπάνω ποτέ
 νά μὴν πάει καί καθίσει ὁ ἐργάτης αὐτός
 μερμπαντιᾶς καί ψευτιᾶς καί χοντρῶν χωρατῶν
 εἶτε ὁ ἴδιος θελήσει εἶτε ὄχι.

Πλ., στό Χορό.

Μέ λαμπάδες ἱερές τώρα φέξετε του ἐσεῖς,
 προβοδίστε τον κίολας, δικούς του σκοπούς
 ξεφωνώντας, δικά του τραγούδια.

Ὁ Κορυφαῖος.

Πρῶτα, ὦ τοῦ Κάτω ἐσεῖς Κόσμου οἱ θεοί, στὸν ποιητή, πού μᾶς φεύγει,
 νά, κι ἀνεβαίνει στό φῶς, καλό δῶστε ταξίδι, καί δῶστε
 σκέψεις στήν πόλη καλές, πού μεγάλα καλά νά τῆς φέρουν.
 "Ἔτσι ἀπό πίκρες μεγάλες, ἀπ' ἄρματα, θάσανα, μάχες,
 τέλος κι ἐμεῖς θά γλιτώσουμε. Κι ἄς πολεμᾶ ὁ Κλεοφώντας
 πέρα στοὺς κάμπους τοῦ τόπου του ἐκεῖ¹, κι ὅποιος ἄλλος τ' ἄρᾶσει.

Καί ὁ Αἰσχύλος ἀκολουθεῖ τό Διόνυσο γιά τὴν Ἀθήνα.

1. Στὴ Θράκη.

